

บทที่ ๒

ประวัติการสร้างพระสถูปเจดีย์ในพระพุทธศาสนา

การสร้างพระสถูปเจดีย์มีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลนั้นมีลักษณะของพระสถูปที่สร้างขึ้นเป็นการพูนดินขึ้นเป็นโคก ภู ที่แห่งนั้นก็ฝังอัฐิธาตุลงไปแล้ว ลงเชื่อนรอบๆ เพื่อป้องกันดินพัง บนโคกจะปกรัณฑ์หรือฉัตรให้เป็นเกียรติยศไว้เป็นเครื่องหมาย ประเพณีการสร้างพระสถูปหรือเจดีย์นั้นในแต่ละท้องถิ่นก็จะมี การสร้างที่มีความแตกต่างกันออกไป เช่น การสร้างพระสถูปเจดีย์ในประเทศอินเดียแต่เดิมนั้นเป็นการสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมธาตุหรืออัฐิธาตุของพุทธองค์ เมื่อพระสงฆ์สาวกไปประกาศศาสนา ณ ที่ใดก็จะเอาพระบรมธาตุไปด้วยไปบรรจุในพระสถูปเจดีย์ที่ก่อไว้ เพื่อให้คนที่เคารพบูชาเป็นหลักยึดเหนี่ยวของจิตใจของพุทธศาสนิกชนในประเทศนั้นๆ เช่นในประเทศศรีลังกา และการสร้างพระสถูปเจดีย์ในประเทศไทย ก็เป็นที่นับถือสูงสุดเพราะใช้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพุทธองค์ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ ประวัติความเป็นมาของพระสถูปในพระไตรปิฎก

ในสมัยพุทธกาลการสร้างพระสถูปเจดีย์เพื่อบรรจุอัฐิสำหรับไว้ในการกราบไหว้บูชา นิยมการสร้างไว้ในทางสี่แห่ง ในบุพินธุปิยเถราปทานสูตรที่ ๘ ว่าด้วยผลแห่งการก่อสถูปเจดีย์^๑ ได้กล่าวไว้ว่า ในที่ไม่ไกลภูเขาหิมาวันต์ มีภูเขาลูกหนึ่งชื่อยมกะ พระพุทธองค์เสวยพระชาติเป็นชฎิลได้ทำอาศรม สร้างบรรณศาลาไว้ที่ภูเขานั้น เป็นชฎิลผู้มีตบะใหญ่มีนามชื่อว่า นารทะ ศิษย์สี่หมื่นคนบำรุงชฎิลนารทะ ครั้งนั้นเป็นชฎิลนารทะ ผู้หลักเฒ่าอยู่คิดอย่างนี้ว่า มหาชนบูชาเรา เราไม่บูชาอะไรเลย ผู้ที่จะกล่าวสั่งสอนเราก็น่าจะมี ใครที่จะดักเตือนเราก็น่าจะมี เราไม่มีอาจารย์และอุปัชฌาย์ อยู่ในป่าศิษย์ผู้รักดีฟังบารุงใจครูทั้งคู่ได้ อาจารย์เช่นนั้นของเราไม่มี การอยู่ในป่าจึงไม่มีประโยชน์ สิ่งที่ควรบูชาเราควรแสวงหา สิ่งที่ควรเคารพก็ควรแสวงหาเหมือนกัน เราจึงชื่อว่าเป็นผู้มีที่พึ่งพำนักอยู่ ใครๆจักไม่ติเราได้ ในที่ไม่ไกลอาศรมของชฎิล มีแม่น้ำซึ่งมีชายหาด มีท่าน้ำราบเรียบ น้ำรินรมย์ใจ เคลื่อนไปด้วยทรายที่ขาวสะอาด ครั้งนั้น ชฎิลได้ไปยังแม่น้ำชื่อยมกะ ตะล่อมเอาทรายมาก่อเป็นเจดีย์ทรายพระสถูปของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทำที่สุดภพ เป็นมุนีที่ได้มีแล้ว เป็นเช่นนี้ชฎิลได้ทำสถูปนั้นให้เป็นนิมิต ชฎิลก่อพระสถูปที่หาดทรายแล้วปิดทอง แล้วเอาดอกกระดังงา ๓๐๐ ดอก ชฎิลเป็นผู้มีความอิมใจ ประนมกรอัญชลินมัสการทั้งเวลาเย็นเวลาเช้าไหว้พระเจดีย์ทราย เหมือนถวายบังคมพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในที่เฉพาะพระพักตร์ ฉะนั้น ในเวลาที่กิเลสและความตรึกเกี่ยวกับกามเกิดขึ้น ย่อมนึกถึงเพ่งดูพระสถูปที่ได้ทำไว้ ชฎิลอาศัยพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้นำสัตว์ออกจากที่กัณดาร ผู้นำขึ้น

^๑ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๕/๑๗๕-๑๗๘.

พิเศษจึงได้ตั้งเตือนตนว่าท่านควรระวังกิเลสไว้ แน่ท่านผู้นิรทุกข์ ยังกิเลสให้เกิดขึ้นไม่สมควรแก่ท่าน ครั้งนั้นเมื่อชฎิลคำนึงถึงพระสวามีย่อมเกิดความเคารพขึ้นพร้อมกัน ชฎิลบรรเทาวิตกที่น้ำเกลียดเสียได้เปรียบเหมือนช้างตัวประเสริฐ ถูกเครื่องแหงหูกุญแจเปิดเปิด ฉะนั้นชฎิลประพาศอยู่เช่นนี้ได้ถูกพระยามัจจุราชย่ำยี ชฎิลทำกาลกิริยา ณ ที่นั้นแล้วได้ไปยังพรหมโลก ชฎิลอยู่ในพรหมโลกนั้นตราบเท่าหมดอายุ มาบังเกิดในไตรทิพย์ได้เป็นจอมเทวดา เสวยราชสมบัติในเทวโลก ๘๐ ครั้ง ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๓๐๐ ครั้ง และได้เป็นพระเจ้าประเทศราชอันไพศาลโดยคณนานับมิได้ ชฎิลได้เสวยผลของดอกกระดังงาเหล่านั้น ดอกกระดังงา ๒๒,๐๐๐ ดอก แวดล้อมชฎิลทุกภพ เพราะชฎิลเป็นผู้บำเรอพระสวามี ฝุ่นละอองย่อมไม่ติดกับตัวที่ ชฎิลเหาะไม่ไหล ชฎิลมีรัศมีสว่างออกจากตัว พระสวามีชฎิลได้สร้างไว้ดีแล้ว แม่น้ำอมรिकाได้เห็นดีแล้ว ชฎิลได้บรรลุปันไม่หวั่นไหวก็เพราะได้ก่อพระสวามีทราญอันสัตว์ปรารถนาจะกระทำกุศลควรเป็นผู้ยึดเอาสิ่งที่เป็นสาระ ไม่ใช่เป็นด้วยเขตหรือไม่ใช่เขต ความปฏิบัติตนเอง เป็นสาระบุรุษผู้มีกำลังมีความอดสาหาที่จะข้ามทะเลหลวง พึงถือเอาท่อนไม้เล็กวิ่งไปสู่ทะเลหลวงด้วยคิดว่า เราอาศัยมันจักข้ามทะเลหลวงไปได้ นรชนพึงข้ามทะเลหลวงไปด้วยความเพียรอดสาหา แม่น้ำใด เราก็นั้นเหมือนกัน อาศัยกรรมเล็กๆ น้อยๆ ที่ได้ทำไว้แล้ว จึงข้ามพ้นสงสารไปได้ เมื่อถึงภพสุดท้าย ชฎิลอันกุศลมูลตกเตือนแล้วเกิดในสกุลพราหมณ์มหาศาลอันมั่งคั่ง ในพระนครสาวตติ มารดาบิดาของชฎิลเป็นคนมีศรัทธาอันถือพระพุทธรูป ท่านทั้งสองนี้เป็นผู้เห็นธรรมฟังธรรม ประพฤติตามคำสอน ท่านทั้งสองถือเอาผ้าลาดสีขา มีเนื้ออ่อนมาที่ต้นโพธิ์มาทำพระสวามีทองนมัสการในที่เฉพาะพระพักตร์แห่งพระศากยบุตรทุกเย็นเช้าในวันอุโบสถ ท่านทั้งสองนำเอาพระสวามีทองออก กล่าวสรรเสริญคุณพระพุทธรูปเจ้ายังอยู่ตลอด ๓ ยาม ชฎิลได้เห็นพระสวามีเสมอ จึงระลึกถึงเจตีย์ทราญขึ้นได้ นั่งบนอาสนะอันเดียวได้บรรลอรหัตแล้ว^๒

สรุป สมัยพุทธกาลการสร้างสวามีเจตีย์ขึ้นไว้เพื่อบรรจุอัฐิสำหรับไว้ในการกราบไหว้บูชา นิยมการสร้างไว้ในทางสี่แฉ่ง และมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการสร้างไปตามยุคสมัย เพื่อให้เข้ากับเหตุการณ์บ้านเมือง และใช้ประกอบพิธีกรรมในวันสำคัญต่างๆ

ในธาตุภาษณียกถา ว่าด้วยการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ^๓ พระมหาโคตมชินเจ้าผู้ประเสริฐเสด็จนิพพานที่นครกุสินารา พระธาตุของพระองค์ได้แผ่ไปในประเทศนั้นๆ พระธาตุทะนานหนึ่ง พระเจ้าอชาตศัตรูทรงนำไปไว้ในพระนครราชคฤห์ ทะนานหนึ่งอยู่ในเมืองเวสาลี ทะนานหนึ่งอยู่ในนครกบิลพัสดุ์ ทะนานหนึ่งอยู่ในอัลลาคัปนคร ทะนานหนึ่งอยู่ในรามคาม ทะนานหนึ่งอยู่ในเวฐฐาทีปนคร ทะนานหนึ่งอยู่ในเมืองปาวาของมัลลกะชัตริย์ ทะนานหนึ่งอยู่ในเมืองกุสินารา โทณพราหมณ์

^๒ พระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๒.หน้าที่๗๑- ๗๔,(ออนไลน์), แหล่งที่มา <<http://www.84000.org/tipitaka/read .com/>, (๒๑ เมษายน ๒๕๕๘).

^๓ ข.อุป. (ไทย) ๓๓/๒๕/๗๒๔-๗๒๖.

ให้ช่างสร้างสถูปบรรจุพระนันททอง กษัตริย์โมริยะผู้มีหทัยยินดีรับสั่งให้สร้างสถูปบรรจุพระอังคาร รวมพระอังคารสถูปด้วยเป็น ๑๐ แห่ง ในกาลนั้น พระทาสธิดาข้างหนึ่งอยู่ในดาวดิงส์พิภพ ข้างหนึ่งอยู่ในนาคบุรี ข้างหนึ่งอยู่ในเมืองคันธารวิสัย ข้างหนึ่งอยู่ในเมืองกาลิงคราช พระทันตธาตุ ๔๐ พระเกศธาตุ และพระโลมาทั้งหมด เทวดานำไปไว้ในจักรวาลหนึ่งๆ จักรวาลละอย่าง บาทรมไม้เท้าและจีวรของพระผู้มีพระภาคอยู่ในวชิรานคร สบงอยู่ในกุลฆรนคร ปัจฉัตถะอยู่ในสีหฬ ฆมกรกและประคตเอวอยู่ในนครปาณลิบุตร ผ้าอาบน้ำอยู่ในจำปานคร อุณาโลมอยู่ในแคว้นโกศล ผ้ากาสาพัสตร์อยู่ในพรหมโลก ผ้าโพกอยู่ในดาวดิงส์ ผ้าสีทันตะอยู่ในอวันตีชนบท ผ้าลาดอยู่ในดาวดิงส์ ไม้สีไฟอยู่ในมิถิลานคร ผ้ากรองน้ำอยู่ในวิเทหรัฐ มีดและกล่องเข็มอยู่ในอินทปัตถนคร ในกาลนั้น บริหารที่เหลื่ออยู่ในชนบท ๓ แห่ง ในกาลนั้น หมู่มนุษย์ในกาลนั้นจักบูชาบริวารที่พระมุนีทรงบริโภค พระธาตุของพระโคตมผู้แสวงหาคุณอันใหญ่หลวง กระจายแผ่กว้างไป เพื่ออนุเคราะห์แก่สัตว์ทั้งหลายเป็นของเก่าในกาลนั้น

สรูป สมัยพุทธกาลการสร้างสถูปเจดีย์ขึ้นไว้เพื่อบรรจุอัฐิ พระบรมสารีริกธาตุและเครื่องอุปโภคบริโภคของพุทธองค์ นิยมการสร้างไว้ในทางสี่แห่ง และมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการสร้างไปตามยุคสมัย ให้เข้ากับเหตุการณ์บ้านเมือง และใช้ในการประกอบพิธีกรรมในวันสำคัญต่างๆ เพื่อให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชา

๒.๒ ประวัติความเป็นมาของพระสถูปในพระอรรถกถา

ในอุปวาณเถรคาถา ได้กล่าวไว้ว่าพระเถระนี้บังเกิดในตระกูลที่ยากจนในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ บรรลุนิติภาวะแล้วเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานเมื่อมวลมนุษย์ เทวดา นาค ครุฑ กุมภภินท์ ยักษ์และคนธรรพ์ทั้งหลายเก็บพระธาตุของพระองค์มากกระทำพระสถูปสำเร็จด้วยรัตนะ ๗ สูง ๗ โยชน์ มาณพนั้นได้อาผ้าอุตราสงค์ของตนซึ่งขาวสะอาด บริสุทธิผู้ถูกปลายไม้ไผ่ทำเป็นธงแล้วทำการบูชา^๔

ยักษ์ผู้เสนาบดีนามว่า อภิสิมมตะ อันเทวดาทั้งหลายแต่งตั้งไว้ เพื่ออารักขาสถานที่บูชาพระเจดีย์ มีกายไม่ปรากฏถือธงนั้นทรงไว้ในอากาศ กระทำประทักษิณพระเจดีย์ ๓ รอบ มาณพนั้นเห็นดังนั้น ได้เป็นผู้มีใจเลื่อมใสเกินประมาณ ด้วยบุญกรรมนั้นท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เกิดในตระกูลพราหมณ์ ในพระนครสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้ได้นามว่า อุปวาณะ เจริญวัยแล้ว เห็นพุทธานุภาพในคราวที่ทรงรับมอบพระวิหาร ชื่อว่าเชตวัน เป็นผู้มิจิตศรัทธาบวชแล้ว กระทำการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน บรรลุพระอรหัตแล้ว ได้เป็นผู้มีอภิญญา ๖ สมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า^๕ “พระสัมพุทธชินเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ทรงรู้จบธรรมทั้งปวงทรง

^๔ ชุ.เถร. (ไทย) ๓๒/๒๕/๑๒๙-๑๓๕.๒

^๕ ชุ.อป. (ไทย) ๓๒/๒๕/๗๒๔.๒

รุ่งเรืองดังกองไฟ เสด็จปรินิพพานแล้ว มหาชนมาประชุมกันบูชาพระตถาคต กระทำจิตภาวนาอย่างสวยงามแล้วปลงพระสรีระ”มหาชนทั้งหมดพร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ทำสรีระกิจเสร็จแล้วรวบรวมพระธาตุไว้ ณ ที่นั้น ได้สร้างพระสถูปขึ้นไว้ ขั้นที่ ๑ แห่งพระพุทธรูปนั้นสำเร็จด้วยทอง ขั้นที่ ๒ สำเร็จด้วยแก้วมณี ขั้นที่ ๓ สำเร็จด้วยเงิน ขั้นที่ ๔ สำเร็จด้วยแก้วผลึก ขั้นที่ ๕ ในพระพุทธรูปนั้น สำเร็จด้วยแก้วทับทิม ขั้นที่ ๖ สำเร็จด้วยแก้วลาย เพชรตาแมว ชั้นบนสำเร็จด้วยรัตนะล้วน ทางเดิน สำเร็จด้วยแก้วมณีไฟทิ สำเร็จด้วยรัตนะพระสถูปสำเร็จด้วยทองล้วนๆ สูงสุด ๑ โยชน์

เวลานั้นเทวดาทั้งหลายมาร่วมประชุมปรึกษากัน ณ ที่นั้นว่าจักสร้างพระสถูปถวายแด่พระโลกนาถผู้คงที่ พระธาตุจะได้ไม่ร่อยราญ พระสรีระจะรวมเป็นอันเดียวกัน เราทั้งหลายจะทำกุญแจใส่ในพระสถูปนี้ เทวดาทั้งหลายจึงยังโยชน์อื่นให้เจริญด้วยรัตนะ ๗ ประการ (คือเทวดานิรมิตพระสถูปให้สูงขึ้นอีกโยชน์หนึ่งด้วยรัตนะ ๗ ประการ) พระสถูปจึงสูง ๒ โยชน์ สว่างไสวจัดความมืดได้

นาคทั้งหลายมาประชุมร่วมปรึกษากัน ณ ที่นั้นในเวลานั้นว่า มนุษย์และเทวดาได้สร้างพระสถูปแล้ว เราทั้งหลายอย่าได้ประมาณเลย ดังมนุษย์กับเทวดาไม่ประมาณ แม้พวกเราจักสร้างพระสถูปถวายแด่พระโลกนาถผู้คงที่ นาคเหล่านั้นจึงร่วมกันรวบรวมแก้วอินทนิล แก้วมหานิล และแก้วมณีมีรัศมี โชติช่วงปกปิดพระพุทธรูป พระพุทธรูปเจดีย์ประมาณเท่านั้นสำเร็จด้วยแก้วมณีล้วนสูงสุด ๓ โยชน์ส่องแสงสว่างไสวในเวลานั้น

ฝูงครุฑมาประชุมร่วมปรึกษากันในเวลานั้นว่า มนุษย์เทวดาและนาคได้สร้างพระพุทธรูปแล้ว เราทั้งหลายอย่าประมาณเลย ดังมนุษย์เป็นต้นกับเทวดาไม่ประมาณ แม้พวกเราจักสร้างสถูปถวายแด่พระโลกนาถผู้คงที่ฝูงครุฑจึงได้สร้างพระสถูปอันสำเร็จด้วยแก้วมณีล้วน และกุญแจก็เช่นนั้น ได้สร้างพระพุทธรูปเจดีย์ต่อขึ้นไปให้สูงขึ้นอีกโยชน์หนึ่ง พระพุทธรูปสูงสุด ๔ โยชน์ รุ่งเรืองอยู่ยังทิศทั้งปวงให้สว่างไสวดังพระอาทิตย์อุทัยฉะนั้น

พวกกุมภภณฑมาประชุมปรึกษากัน ณ ที่นั้น ในเวลานั้นว่า ได้สร้างพระสถูปอันอุดม ถวายเฉพาะแด่พระพุทธรูปเจ้าผู้ประเสริฐ พวกเราอย่าได้ประมาณเลย ดังมนุษย์เป็นต้นกับเทวดาไม่ประมาณ แม้พวกเราจักสร้างพระสถูปถวายแด่พระโลกนาถผู้คงที่ พวกเราจักปิดพระพุทธรูปเจดีย์ต่อขึ้นไปด้วยรัตนะ พวกกุมภภณฑได้สร้างพระพุทธรูปเจดีย์ต่อขึ้นไปในที่สุดอีกโยชน์หนึ่ง เวลานั้นพระสถูปสูงสุด ๕ โยชน์ สว่างไสวอยู่

พวกยักษ์มาประชุมร่วมปรึกษากัน ณ ที่นั้น ในเวลานั้นว่า เวลานั้น มนุษย์ เทวดา นาค กุมภภณฑและครุฑได้พากันสร้างสถูปอันอุดมถวายเฉพาะพระพุทธรูปเจ้าผู้ประเสริฐสุด ดังมนุษย์เป็นต้นพร้อมกับเทวดาไม่ประมาณ แม้พวกเราจักสร้างสถูปถวายแด่พระโลกนาถผู้คงที่ พวกเราจักปิดพระพุทธรูปเจดีย์ต่อขึ้นไปด้วยแก้วผลึก พวกยักษ์จึงสร้างพระพุทธรูปเจดีย์ต่อขึ้นไปในที่สุดอีกโยชน์หนึ่ง เวลานั้นพระสถูปจึงสูงสุด ๖ โยชน์สว่างไสวอยู่

พวกคนธรรพ์มาประชุมร่วมปรึกษากัน ในเวลานั้นว่า สัตว์ทั้งปวง คือมนุษย์ เทวดา นาค ครุฑ กุมภภินท์และยักษ์ พวกกันสร้างพระสถูปแล้ว บรรดาสัตว์เหล่านี้ พวกเรายังไม่ได้สร้าง แม้พวกเรา ก็จักสร้างสถูปถวายแด่พระโลกนาถเจ้าผู้คงที่ พวกคนธรรพ์จึงพากันสร้างไฟที่ ๗ ชั้น ได้สร้างตลอด ทางเดิน เวลานั้นพวกคนธรรพ์ได้สร้างสถูปสำเร็จด้วยทองคำล้วนในกาลนั้น พระสถูปจึงสูง ๗ โยชน์ สว่างไสวอยู่ กลางคืนกลางวันไม่ปรากฏ แสงสว่างมีอยู่เสมอไป^๖

สรุปเนื้อหาในอุปวาณเถรคาถาได้ว่า พระเถระนี้บังเกิดในตระกูลที่ยากจน ในกาลของ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ บรรลุนิติภาวะแล้ว เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพาน แล้ว เมื่อมวลมนุษย์ เทวดา นาค ครุฑ กุมภภินท์ ยักษ์และคนธรรพ์ทั้งหลายเก็บพระธาตุของพระองค์ มากระทำการพระสถูปสำเร็จด้วยรัตน ๗ สูง ๗ โยชน์ เขาได้เอาผ้าอุตราสงค์ของตนซึ่งขาวสะอาด บริสุทธิผูกปลายไม้ไผ่ทำเป็นธงแล้วทำการบูชาพระสถูปเจดีย์ด้วยความศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง

ในอรรถกถาสิริมาเถรคาถาแม้พระเถระนี้ก็เป็นผู้มีอธิการอันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้า องค์ก่อนๆ สัมมัญญะทั้งหลายไว้ในภพนั้นๆ เกิดในตระกูลพราหมณ์ ในเวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง พระนามว่าปทุมุตตระ ทรงบำเพ็ญบารมี ประทับอยู่ในภพชั้นดุสิต บรรลุนิติภาวะแล้วเรียนจบไตรเพท เป็นผู้ชำนาญในบทแห่งพระเวท ของสนิฆณฺฑศาสตร์ ฅฏฺฐศาสตร์ สกขศาสตร์ ปถกศาสตร์ มีอิติ หาสศาสตร์เป็นที่ ๕ รู้แจ่มแจ้ง เข้าใจในโลกายศาสตร์และมหาปุริสลักขณศาสตร์ไม่บกพร่อง ละกาม ทั้งหลายแล้วบวชเป็นดาบส เพราะความเป็นผู้มีอัธยาศัยน้อมไปในเนกขัมมะ อันหมู่ดาบสประมาณ ๘๔,๐๐๐ แวดล้อมแล้วยังฉวนและอภิญญา ให้เกิดแล้วอยู่ในอาศรมอันเทวดาเนรมิตให้ ระลึกถึงพระ พุทธคุณ เพราะความเป็นผู้มีอธิการอันกระทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ และเพราะมีแนวทาง อันแน่นอนที่มาแล้วในลักษณะแห่งมุตฺตทั้งหลาย ก่อพระเจดีย์ทรายที่ค้ำน้ำอันมีน้ำไหลวนแห่งหนึ่ง อุทิศพระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีต ได้เป็นผู้มีความยินดียิ่งในบูชาและสักการะ แม้ดาบสเหล่านั้นฟัง ดังนั้นแล้วเป็นผู้มีใจเลื่อมใสจำเดิมแต่นั้นก็พากันบูชาพระสถูปมุงเฉพาะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่

ก็โดยสมัยนั้น พระโพธิสัตว์พระนามว่าปทุมุตตระ จุตติจากหมู่เทพในสวรรค์ชั้นดุสิต ก้าว ลงสู่ครุฑพระมารดา พุทธนิมิต ๓๒ ประการในภพสุดท้ายปรากฏแล้ว และพุทธนิมิตทั้งปวงเป็นอั พุทธธรรมที่น่าอัศจรรย์ ดาบสแสดงพระพุทธรูปเหล่านั้นแก่อนตเวทสิกทั้งหลายเพิ่มพูนความเลื่อมใส ในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แก่ดาบสเหล่านั้นเหลือประมาณ กระทำกาลแล้วบังเกิดในพรหมโลก

เมื่อดาบสเหล่านั้นกำลังทำการบูชาสรีระของตนอยู่ก็มาปรากฏร่างแล้วกล่าวว่าเราคือ อาจารย์ของท่านทั้งหลาย ไปบังเกิดในพรหมโลก ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาท หมั่นประกอบกร บูชาพระเจดีย์ทราย และจงหมั่นชวนชวายนในการเจริญภาวนา ดังนี้แล้ว กลับไปสู่พรหมโลก

^๖ ขุ.เถร. (ไทย) ๓๒/๒๕/๑๓๕.๒

เขาท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายอยู่อย่างนี้ เกิดในตระกูลคฤหบดี พระนครสาวดี ในพุทธูปาทกาลนี้ เพราะเหตุที่เขาเจริญด้วยสิริสมบัติในตระกูลนั้น นับจำเดิมแต่วันที่เกิดแล้ว คนทั้งหลายจึงตั้งชื่อเขาว่าสิริมา ดังนี้

ในเวลาที่เขาเดินได้ น้องชายก็เกิด คนทั้งหลายก็ตั้งชื่อน้องชายว่าสิริวิฑฒ์ โดยกล่าวว่า เด็กคนนี้ยังสิริให้เจริญเกิดแล้ว แม้ทารกทั้งสองนั้นก็เห็นพุทธานุภาพในคราวที่พระองค์ทรงรับ พระวิหารชื่อว่าเชตวัน เป็นผู้มั่งคั่งศรัทธาบวชแล้ว ในพระเถระ ๒ รูปนั้น พระสิริวิฑฒเถระยังไม่ได้ บรรลุอุตริมนุสสรธรรมก่อน แต่เป็นผู้ได้ปัจจัย ๔ เป็นปกติ เป็นผู้อันคฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลาย สักการะเคารพแล้ว ส่วนพระสิริมาเถระ จำเดิมแต่เวลาที่บวชแล้ว เป็นผู้มั่งคั่งน้อย เพราะมีกรรมมา ตัดรอนเช่นนั้น แต่เป็นผู้อันชนส่วนใหญ่ยกย่องนับถือ กระทำกรรมในสมณะและวิปัสสนาทั้งหลาย แล้วเป็นผู้มีอภิญญา ๖ ต่อกาลไม่นานนักสมดังคาถาประพันธ์ที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า

“เราเป็นดาบสชื่อว่าเทวละ อาศัยอยู่ที่ภูเขาคิณนิพพานต์ ที่จิงกรมของเราเป็นที่ยืนเทวดา เณรมิตให้ ณ ภูเขานั้น ครั้นนั้น เรามุ่งมวยผม สะพายคนโทน้ำ เมื่อจะแสวงหาประโยชน์อันสูงสุด ได้ออกจากป่าใหญ่ไป”

ครั้งนั้น ศิษย์ ๘๔,๐๐๐ คนอุปัฏฐากดาบส เขาทั้งหลายชวนชวายนเฉพาะกรรมของตน อยู่ในป่าใหญ่ ดาบสออกจากอาศรม ก่อพระเจดีย์ทรายแล้ว รวบรวมเอาดอกไม้ธูปเทียนมาบูชาพระเจดีย์นั้น ดาบสยังจิตให้เลื่อมใสในพระเจดีย์นั้นแล้วเข้าสู่อาศรม พวกศิษย์ได้มาประชุมพร้อมกันทุกคนแล้ว ถ้ามถึงข้อความนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้ประเสริฐ สถูปที่ท่านนมัสการก่อด้วยทราย แม้ข้าพเจ้าทั้งหลายก็อยากจะรู้ ท่านอันข้าพเจ้าทั้งหลายถามแล้ว ขอจงบอกแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย พระดาบสได้ตอบพวกเขาว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้มีพระจักขุ มียศใหญ่ ท่านทั้งหลายได้พบแล้วใน บรมนถของเรามีใช้หรือ เรานมัสการพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดมียศใหญ่เหล่านั้น อนึ่ง พระสุคตทั้งหลาย เมื่อเสด็จดำเนินไป ย่อมไม่รับร้อนเสด็จดำเนินไป ทรงก้าวพระบาทเบื้องขวาก่อน นี่เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย และพระพุทธเจ้าเหล่านั้นเป็นผู้ไม่หวาดกลัว เปรียบเหมือนไกรสรมฤคราช ฉะนั้น

พระพุทธเจ้าเหล่านั้นไม่ทรงยกพระองค์ และไม่ทรงข่มขี่สัตว์ทั้งหลาย ทรงหลุดพ้นจากการถือตัวและดูหมิ่น ทรงเป็นผู้มีพระองค์เสมอในสัตว์ทั้งปวง พระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นผู้ไม่ทรงยกพระองค์ นี่เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย และเมื่อเสด็จอุบัติขึ้น พระองค์ทรงแสดงแสงสว่าง ทรงประกาศวิการ ๖ ทวีพื้นแผ่นดินนี้ทั้งสิ้น ทั้งพระองค์ทรงเห็นนรกด้วย ครั้นนั้นไฟนรกดับ มหาเมฆยังฝนให้ตก นี่เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

พระพุทธเจ้าผู้มหายานาเถเหล่านั้นเป็นเช่นนี้ พระพุทธเจ้าผู้มียศใหญ่เหล่านั้น ไม่มีใครเทียบเท่า พระตถาคตทั้งหลายเป็นผู้มีพระคุณหาประมาณมิได้ ใครๆ ไม่เกินพระองค์โดยเกียรติคุณ ศิษย์ทุกคนเป็นผู้มีความเคารพ ชื่นชมถ้อยคำของดาบส ต่างได้ปฏิบัติเช่นนั้นตามสติกำลัง พวกเขามี

ความเพิลิตเพลินในกรรมของตน เชื่อฟังถ้อยคำของดาบส มีฉันทะอัธยาศัย น้อมไปในความเป็นพระพุทธรเจ้า พากันบูชาพระเจดีย์ทราย

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดที่ดาบสประกาศ ณ ที่ใกล้พระสถูปคือกองทราย บัดนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีโชค เป็นศาสดาพระองค์นั้น เสด็จลงสู่พระครรภ์พระมารดาแล้ว

ดาบสแสดงธรรมแก่พวกศิษย์เหล่านั้นแล้ว กล่าวสวดดีพระมหามุนี ส่งศิษย์ของตนไปแล้ว นั่งขัดสมาธิและกำลังของดาบสก็สิ้นไปด้วยความเจ็บไข้อย่างหนัก ดาบสระลึกถึงพระพุทธรเจ้าผู้ประเสริฐสุดพระองค์นั้น ทำกาลกิริยา ณ ที่นั่นเอง ครั้นนั้น ศิษย์ทุกคนพร้อมกันทำเชิงตะกอนแล้ว ยกซากศพของดาบสขึ้นเชิงตะกอน พวกเขาล้อมเชิงตะกอน ประนมอัญชลีเหนือเศียร อันลูกศรคือความโศกครอบงำพากันมาคร่ำครวญ เมื่อศิษย์เหล่านั้นพิโรธรำพันอยู่ ดาบสได้ไปใกล้เชิงตะกอน สั่งสอนพวกเขาว่า ดาบสคืออาจารย์ของท่าน ดูก่อนท่านผู้มีปัญญาดีทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าได้เศร้าโศกเลย ท่านทั้งหลายไม่ควรเป็นผู้เกียจคร้าน ควรพยายามในประโยชน์ของตน ทั้งกลางคืนและกลางวัน ท่านทั้งหลายอย่าได้ประมาท ควรทำขณะเวลาให้ถึงเฉพาะ ดาบสพร่ำสอนศิษย์ของตนแล้วกลับไปยังเทวโลก ดาบสได้อยู่ในเทวโลกถึง ๑๘ กัป ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๕๐๐ ครั้งและได้สวายเป็นกษัตริย์ในเทวโลกเกิน ๕๐๐ ครั้ง ในกัปที่เหลือดาบสได้ท่องเที่ยวไปอย่างสับสน แต่ก็ไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งการก่อเจดีย์ทราย

ในเดือนที่ดอกโกมุทบาน ต้นไม้เป็นอันมากต่างก็ออกดอกบานฉ่ำใด ดาบสเป็นผู้อันพระศาสดาผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ให้บานแล้วในสมัยฉนั้น เหมือนกัน ความเพียรของดาบสอนุระน้อยใหญ่ไป นำมาซึ่งธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ ดาบสตัดกิเลสเครื่องผูก ดังช้างตัดเชือกแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่ ดาบสได้สรรเสริญพระพุทธรเจ้าใด ด้วยการสรรเสริญนั้น ดาบสไม่รู้จักทุกคติเลย นี่เป็นผลแห่งการสรรเสริญ ดาบสเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธรเจ้า ดาบสกระทำสำเร็จแล้ว เป็นต้น^๗

จากผลการศึกษาสรุปได้ว่า สิริมาเถระ พร้อมด้วยศิษย์ ๘๔,๐๐๐ คน ได้ก่อพระเจดีย์ด้วยทรายที่คั่งน้ำอันมีน้ำไหลวนแห่งหนึ่ง อุทิศพระพุทธรเจ้าทั้งหลายในอดีต ได้เป็นผู้มีความยินดียิ่งในบูชาและสักการะและรวบรวมเอาดอกไม้ธูปเทียนมาบูชาพระเจดีย์ ด้วยจิตที่เลื่อมใสในพระเจดีย์ ด้วยจิตที่น้อมถึงพุทธคุณขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็จะส่งผลให้ไปเกิดในภพภูมิที่ดีต่อไป

ในปีติวิมาน กล่าวไว้ว่าเมื่อพระพุทธรเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระเจ้าอชาตศัตรูนำพระบรมสารีริกธาตุที่พระองค์ได้รับส่วนแบ่ง มาสร้างพระสถูป แล้วทำการฉลอง ระหว่างที่มีงานฉลองนั้น อุบาสิกาวาราชคฤห์ผู้หนึ่งคิดจะบูชาพระพุทธรเจ้า ด้วยการสักการบูชาที่พระสถูป โดยถือ

^๗ ขุ.เถร. เล่มที่ ๓๒.หน้าที่ ๗๖, (ออนไลน์). แหล่งที่มา: <<http://www.84000.org/tipitaka/read.com/>>, (๒๘ เมษายน ๒๕๕๘)

ดอกบวบขม ๔ ดอก ตามที่หามาได้ ด้วยศรัทธาอุตสาหะอย่างแรงกล้าเกิดขึ้นอย่างฉับพลัน โดยมีได้คำนึงถึงอะไรทั้งสิ้น มีใจมุ่งตรงต่อพระเจดีย์อย่างเดียว

ในขณะนั้น โศแม่ลูกอ่อนวิ่งสวนทางมาอย่างรวดเร็ว ขวิดเข้าร่างของอุบาสิกานั้น ทำให้นางสิ้นชีวิต นางตายลงในที่นั้น ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จุตี (ตาย) แล้วปฏิสนธิ (เกิด) ทันทีโดยไม่มีระหว่างกัน คือ สัตว์ทั้งหลายเมื่อตายแล้วต้องเกิดทันทีที่จะเกิดเป็นอะไรก็แล้วแต่เหตุปัจจัยทำให้เป็นไปในกรณีนี้นางเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะเมื่อก่อนจะตายจิตของนางเป็นกุศล คือ มุ่งมั่นที่จะไหว้พระสกุ๊ปเมื่อนางเกิดเป็นนางฟ้า ท้าวสักเทวราช เสด็จไปในอุทยานเห็นนางพร้อมมรด มีรัศมีชานออกจากตัวของนาง ฆมรัศมีของนางฟ้าทั้งหมดที่มาพร้อมกับท้าวสักกะ ท้าวสักกะแปลกพระราชนฤทัยจึงถามนางว่าท่านมีเครื่องทรงและอาภรณ์เหลือของต่างๆ เหลือหมด แม้ธม ม้า ฉัตร เมื่อเป็นมนุษย์นั้น ท่านทำบุญด้วยอะไร

เทพธิดาตอบ ข้าพระบาทได้นำดอกบวบขมที่ไม่มีผู้ต้องการ ๔ ดอก จะไปไหว้พระบรมสารีริกธาตุ แต่ยังไม่ทันจะได้ไหว้ ระหว่างทาง ถูกโศแม่ลูกอ่อนขวิดจนตาย ถ้าได้ไหว้บุญนั้นจะมากยิ่งขึ้น ทิพยสมบัติจะมีมากกว่านี้แน่นอน ท้าวสักกะต้องการที่จะให้เทวดาทั้งหลายเกิดความเลื่อมใสในบุญครั้งนี้ จึงตรัสกับมาตลีเทพสารถี “ดูก่อนมาตลี จงดูผลบุญกุศลนี้ ไทยธรรม (ดอกบวบขม) ที่เทพธิดาได้ทำถึงจะมีค่าน้อยแต่บุญมีมาก เพราะความที่มีใจเลื่อมใส ศรัทธาในพระพุทธรูปเจ้าหรือในสาวกของพระพุทธรูปเจ้า” แล้วตรัสสั่งเทวดาทั้งหลายให้ไปบูชาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธรูปเจ้ายิ่งๆ ขึ้นไป เพราะผู้ที่ได้บูชาพระพุทธรูปเจ้าแล้วจะไปสู่สวรรค์แล้วรับสั่งให้หยุดการละเล่นทั้งหมด ทรงทำการบูชาพระเขี้ยวแก้วที่พระจุฬามณีเจดีย์ ๗ วัน ท้าวสักกะทรงเล่าเรื่องนี้ถวายพระนารทเถระ เมื่อครั้งพระเถระไปเทวโลก^๔

เมื่อพระพุทธรูปเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระเจ้าอชาตศัตรูนำพระบรมสารีริกธาตุที่พระองค์ได้รับมาสร้างพระสกุ๊ป ทำการฉลอง ระหว่างนั้น อุบาสิกาวราชาศฤงคารบูชาพระพุทธรูปเจ้า ด้วยการสักการบูชาที่พระสกุ๊ป โดยถือดอกบวบขม ๔ ดอก ตามที่หามาได้ ด้วยศรัทธาอุตสาหะอย่างแรงกล้า มีใจมุ่งตรงต่อพระเจดีย์ เพราะความที่มีใจเลื่อมใส ศรัทธาในพระพุทธรูปเจ้า เมื่อสิ้นชีวิตนางเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพราะเมื่อก่อนจะตายจิตของนางเป็นกุศล คือ มุ่งมั่นที่จะไหว้พระสกุ๊ปนางก็ไปเกิดเป็นนางฟ้า ดังนี้ เป็นต้น

สรุป เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว เมื่อมวลมนุษย์ เทวดา นาค ครุฑ กุมภัณฑ์ ยักษ์และคนธรรพ์ทั้งหลายเก็บพระธาตุของพระองค์ มากระทำพระสกุ๊ปเจดีย์ บูชาด้วยผ้าอุตราสงค์ และดอกไม้ธูปเทียนแล้วทำการบูชาด้วยจิตที่เลื่อมใส เพื่อให้เกิดเป็นสิริมงคลกับผู้ที่มากราบไหว้บูชา

^๔ ชุ.ท. (ไทย) ๔๘/๓๘๒-๓๘๙.

๒.๓ ประวัติความเป็นมาของพระสถูปในอินเดีย

ในระยะต้นพุทธกาลนี้ อาณาจักรมคธราชในขณะที่ยังมีราชวงศ์ที่ ๒ แห่งของอาณาจักรนั้นยังครองราชย์อยู่ พระเจ้าพิมพิสาร ก็ทรงสร้างเมืองราชคฤห์อันมีชื่อเสียงในแคว้นพิหาร เมืองนี้ส่วนสำคัญในพุทธประวัติและปัจจุบันได้ค้นพบกำแพงเมือง ในขณะนั้นพุทธศาสนายังคงเป็นธรรมจริยาดีกว่าศาสนาอื่นแท้จริง ในสมัยต่อมาจึงได้เจริญขึ้นจนกลายเป็นศาสนา ในสถาปัตยกรรมสมัยนี้ คงมีแต่เพียงถ้ำซึ่งใช้เป็นศาสนสถาน รากฐานของพระราชวังพระเจ้าอโศกมหาราช ที่เมืองปาตลีบุตร วันที่ขุดค้นพบที่เมืองตักศิลาและสถูปอีกหลายองค์ ตลอดจนเสาที่ตั้งอยู่โดดๆ สถาปัตยกรรมสมัยนี้อาจแบ่งออกเป็นสองแบบ เช่น แบบที่ขุดเข้าไปในภูเขา และแบบที่ถูกสร้างขึ้นกลางแจ้งโดยใช้หินหรืออิฐในการก่อสร้าง ดังนี้

๒.๓.๑ การสร้างพระสถูปเจดีย์ในประเทศอินเดีย

ในการสร้างสถูปกลางแจ้งในสมัยนี้คือ ฐานอิฐของพระราชวังของพระเจ้าอโศกที่เมืองปาตลีบุตร และพระราชวังที่เมืองตักศิลา พระราชวังที่เมืองปาตลีบุตร ถูกเผาทำลาย ในราวพุทธศตวรรษที่ ๔-๕ ภาพสลักที่ ภาารหุตและสาญจีก็แสดงให้เห็นถึงอาคารที่สร้างขึ้นกลางแจ้งเหล่านี้ ปรากฏว่านอกไปจากบรรณศาลาซึ่งสร้างด้วยใบไม้หรือหวาย มีหลังคาเป็นวงโค้งและเป็นที่อยู่ของฤๅษีชีไพรแล้ว ก็มีบ้านที่อยู่ซึ่งคงสร้างด้วยไม้ ทุกประตูหน้าต่าง มีกันสาทรูปวงโค้งเก๋อกมำกั้นอยู่ด้านบน เสาที่ตกแต่งยิ่งกว่าที่ภาษาคือมีทั้งฐานและบัวหัวเสา สถาปัตยกรรมสำหรับการรพุงก็เจริญพอใช้คือมีกำแพงสูงประกอบด้วยใบเสมาล้อมรอบเมืองและประตูทางเข้าก็ป้องกันอย่างแข็งแรง คือมีป้อมอยู่ ๒ ข้างนอกจากนี้ยังมีประตูหรือโถงระ อยู่หน้าประตูเมืองหรือประตูพระราชวังอีก โถงเหล่านี้ประกอบด้วยเสา ๒ ต้นเอียงสอบเข้าหากันเล็กน้อย และมีชื่อซึ่งมีปลายสลักเป็นลายก้านขดพาดอยู่ตรงกลาง^๙

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ก็มีรูปร่างต่างกัน ตั้งแต่แผ่นหินอย่างง่าย ๆ วางอยู่ที่โคนต้นไม้ อันศักดิ์สิทธิ์เป็นแท่นบูชา ตลอดไปจนกระทั่งถ้ำเจดิสถานที่เราได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ก็มีสถูปซึ่งเป็นศาสนสถานที่สำคัญที่สุดทางพระพุทธศาสนา สถูปนี้คงได้แบบมาจากเนินดิน และสมัยโบราณก็มีรูปเป็นโอคว่ำ สร้างด้วยอิฐ ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสค่อนข้างเตี้ย ข้างบนแท่นเล็กๆ อันประกอบด้วยรั้วล้อมรอบฉัตรเป็นเครื่องหมายแสดงความสูงศักดิ์ สถูปนี้สร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิธาตุเพื่อแสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่แห่งนั้น หรือเพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงเหตุการณ์ที่สำคัญ เป็นการก่อสร้างที่หีบตันและได้บรรจุอัฐิธาตุไว้ตั้งแต่แรก^{๑๐}

^๙ สุภัทรดิศ ดิสกุล.(ม.ล.), ศิลปะอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๐), หน้า ๔๙.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

ในการให้ความเคารพพิธีกรรมทางพุทธศาสนาก็คือการเดินเวียนขวารอบสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ไป ๓ รอบ แต่ถ้าเดินเวียนซ้ายก็หมายถึงกิจพิธีเกี่ยวกับการศพ ด้วยเหตุนี้ด้านในของรั้วล้อมรอบสถูปและบนฐานสถูปเอง จึงมักมีภาพแสดงถึงเรื่องราวต่างๆในพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้มาเคารพบูชาสามารถสักการะได้ไปพร้อมกัน

สถูปที่เก่าที่สุดในประเทศอินเดียได้เป็นสถูปที่สำคัญสำหรับศิลปะอินเดียสมัยโบราณก็คือบรรดาสถูปที่สาญจี ในแคว้นโกปาล ทางภาคกลางของประเทศอินเดีย สถูปนี้สร้างขึ้นราว พ.ศ. ๔๐๐ ไปจนถึง พ.ศ. ๕๕๐ แม้ว่าสถูปที่เมืองการุหุตและพุทธคยาซึ่งอาจสร้างขึ้นในสมัยเดียวกัน ยังคงเหลือแต่ชิ้นส่วนของรั้วที่สาญจีให้คงอยู่ในลักษณะดั้งเดิมได้

นอกจากนี้ก็ควรกล่าวถึงเสาอีก ๓๐ กว่าเสาเป็นเสาที่อยู่โดดๆและมักใช้จารึกคำสอนของพระเจ้าอโศก เสาเหล่านี้ส่วนใหญ่สลักจากหินและคงใช้เป็นอนุสาวรีย์ ตั้งอยู่ใกล้พระราชวัง ใกล้สถูปหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และมีลักษณะใกล้เคียงกับเสาที่เมือง เปอร์เซโปลิส ในประเทศอิหร่านทั้งในด้านบัวหัวเสารูปดอกบัวและในด้านการจัดขึ้นเงาบัวหัวเสามักรองรับกลุ่มรูปสัตว์ลอยตัว เป็นต้นว่าสิงห์กำลังทวนธรรมจักร เสาเหล่านี้อาจสร้างขึ้นก่อนสมัยพระเจ้าอโศก หรือในสมัยเดียวกันกับพระองค์ และเดิมคงใช้เป็นเสา มีความหมายว่ารองรับพระอาทิตย์ คือเป็นเสาศูนย์กลางของโลก และในขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องหมายแห่งพระจักรพรรดิ คือเป็นรัตนะประการ ๑ ของพระองค์ และลดทาลายละเอียดของเสาเหล่านี้ อิทธิพลของศิลปะสมัยราชวงศ์อาเคเมนิด ในประเทศอิหร่าน เช่นเดียวกับความคล้ายคลึงระหว่างพระราชวังของพระเจ้าอโศก ที่เมืองปาตริบุตรกับท้องพระโรงของพระเจ้าดาริอุส ที่เมืองเปอร์เซโปลิส ทั้งนี้เราไม่ควรลืมว่าแคว้นปัญจาบนั้นได้ตกอยู่ในจักรวรรดิของราชวงศ์อาเคเมนิด ตั้งแต่ราวสมัยพุทธกาลลงไปจนถึงเรื่องราว พ.ศ. ๒๕๐ อย่างไรก็ดีในสมัยนี้ศิลปะกรีกก็อาจเข้ามาปะปนอยู่กับอิทธิพลของศิลปะอิหร่านด้วย^{๑๑}

ลักษณะร่วมกันในศิลปะอินเดีย ศิลปะแบบคันธารราฐ มถุราและอมราวดี จะมีลักษณะแตกต่างกัน ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่เอกภาพก็ยังคงมีอยู่ในศิลปะทั้งสามด้วยเหตุนี้เองเราจึงอาจกล่าวถึงสถาปัตยกรรมลักษณะของประติมากรรม และจิตรกรรมไว้รวมกันณที่นี้ได้ แต่เนื่องจากศิลปะที่อยู่นอกกรอบสุนทรียภาพของอินเดียอย่างแท้จริงดังนั้นเราอาจจะกล่าวถึงมากนัก

สถาปัตยกรรมในสมัยนี้ก็คงเป็นแบบเดียวกับสถาปัตยกรรมสมัยก่อน คือแบ่งออกเป็นถ้ำเจดีย์สถาน และถ้ำวิหาร เป็นต้นว่านาสิกและกันเหริรวมทั้งบรรดาสถูปแถวเมืองอมราวดีด้วยน่าเสียดายที่เมืองมถุรา ซึ่งยังต้องสิ่งก่อสร้างจำนวนมากเพราะเหตุว่ามีฉายาว่าเทพปุระหรือเมืองเทวดานั้น ได้ถูกทำลายเสียหลายครั้งหลายหน จนเราไม่อาจค้นพบอาคารที่สมบูรณ์ได้ อย่างไรก็ดีจากภาพ

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒.

สลักซึ่งค้นพบที่เมืองมฤราและอมราวดี ตลอดจนภาพแผ่นสลักบนงาช้างอีก รวมแล้วกว่า ๖๐๐ แผ่น จากเมืองเบคราม ในประเทศอาฟกานิสถาน ก็สามารถทำให้เราเห็นถึงสถาปัตยกรรมในสมัยนี้ได้^{๑๒}

ถ้ำต่างๆ คงเป็นเพียงสถาปัตยกรรมที่ยังเหลืออยู่ในสมัยนี้ถ้ำเหล่านี้มีแผนผังดังแต่ก่อน และยังคงสลักเลียนแบบเครื่องไม้อยู่ แต่ลายเครื่องไม้เหล่านี้สลักขึ้นอย่างคร่าวๆ บัวหัวเสามีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แม้ว่าจะมีรูปสัตว์หันหลังชนกันและมีคนขี่อยู่ด้านบน เป็นต้นว่าถ้ำเจดีย์สถานที่กันเหรีหรือถ้ำวิหารที่สาม ที่นาสิก

สถาปัตยกรรมกลางแจ้ง บรรดาสถาปัตยกรรมที่เมืองมฤราและอมราวดี ได้สูญหายไปหมดแล้ว ยังคงเหลือแต่รากฐานของสถาปัตยกรรมใหญ่ที่อมราวดี ซึ่งตั้งอยู่บนเนื้อที่กว้างขวางมากมีเส้นผ่าศูนย์กลางยาวถึง ๕๐๐ เมตร รูปสถาปัตยกรรมที่มีจำหลักอยู่ในสมัยนี้แสดงให้เห็นว่ามีรูปร่างต่างไปจากสถาปัตยกรรมเล็กน้อยคือองค์ระฆังใหญ่ขึ้นและฐานก็สูงขึ้น ตลอดจนมีลวดลายเครื่องประดับมากขึ้นด้วยสถาปัตยกรรมเหล่านี้มีประตูตั้งอยู่ข้างหน้าเหมือนกับบรรดาอาคาร และเมืองในสมัยนั้นเองก็มีรูปร่างเปลี่ยนแปลงไปด้วย จากภาพสลักที่เมืองมฤรา เบคราม และถ้ำที่ ๓ ณ นาสิก ก็เลียนแบบประตูที่สาญจี คือบรรดาทับหลังที่พาดอยู่ข้างบนนั้นมีสลักเป็นลายกันขดและมีลายมกรหันหน้าเข้าหากัน สลักประกอบอยู่ด้วยทับหลังเหล่านี้ยังเป็นส่วนเดียวกับเสาหรือสดมภ์ ของประตูนั้นเองจากภาพสลักที่อมราวดีเราจะเห็นได้ว่าบรรดาทับหลังของประตูยิ่งอยู่ชิดยิ่งขึ้น และลงท้ายก็อยู่ติดกันเป็นแผ่นเดียว ในระยะนี้ปลายทับหลังจะตกแต่งด้วยลายเฉยๆ และต่อมาลายนี้ก็เริ่มจะหายไปในระยะสุดท้ายนี้ ยอดของประตูแต่ละต้นก็จะเริ่มประดับด้วยลายอามลกะคือลายมะเฟือง หรือลวดลายที่แสดงถึงอาคารจำลอง คือปัญจรัมปัญจรัมนี้ต่อมาจะประดับประตูใหญ่คือโคปุระ-โตรณะ ในประเทศอินเดียสมัยกลางเป็นต้นว่าที่แคว้นคุชราตและกาเลียวาร

รูปอาคารที่สลักขึ้นในสมัยนี้แสดงให้เห็นถึงประตูซึ่งมีรูปกันสาดเป็นรูปโค้งเกือกม้าคล้ายกับประตูถ้ำเจดีย์สถานที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมักเลียนแบบถ้ำโลมัสสุชิ ในศิลปะอินเดียสมัยโบราณประตูเหล่านี้มักมีธรณีสูงและมีบานประตูยอดมนกำลังเปิดอ้าอยู่ แม้ว่าการกันสาดเหนือประตูแบบนี้ดูจะไม่ได้วิวัฒนาการไปเลยจากศิลปะอินเดียสมัยโบราณ แต่ช่องลมหรือหรือกุฑูก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาจากการเปลี่ยนแปลงนี้อาจเห็นได้ ที่อมราวดีและนาการชุนโกณฑะ บางครั้งยอดกุฑูก็ประดับด้วยวงโค้ง ๔ วง ลายเช่นนี้ต่อมาในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ ก็จะถูกกลายเป็นลายหน้าสิงห์ไป คูหาภายในกุฑูก็แคบลงลายชื่อไม้ข้างในจะหายไปก่อน ต่อจากนั้นคูหาที่จะประดับด้วยลายตาลางแบบง่าย ๆ หรือใน

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖.

ศิลปอมราวดีแบบหลังสุดที่โคลิก็จะประดับด้วยลายดอกไม้ ๔ กลีบลายดอกไม้ ๔ กลีบนี้ในสมัยคุปตะก็จะเปลี่ยนเป็นรูปบุคคล ซึ่งในสมัยต่อมาภาพบุคคลเต็มตัวจะเหลือเพียงศีรษะเท่านั้น^{๑๓}

เราอาจจะกล่าวได้จากภาพสลักเช่นเดียวกันว่าสถาปัตยกรรมของอินเดีย ในสมัยนี้มีอยู่หลายแบบ นอกไปจากศาสนสถานซึ่งกล่าวมาที่แล้ว ตลอดจนกระท่อมหรือบรรณศาลาของฤๅษีเหมือนในสมัยก่อน ก็มีพลับพลาไม้ซึ่งมีเสารองรับพลับพลาไม้เหล่านี้ จะมีใช้มากในสมัยหลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจิตรกรรมฝาผนัง ณ ถ้ำชันดา ประตุมืองซึ่งมีหลังคาเป็นรูปโค้งและมักใช้เป็น ส่วนแบ่งภาพ ๒ ภาพออกจากกันก็ปรากฏขึ้น และคงเป็นต้นเค้าของประตุมืองหรือโคปุระขนาดใหญ่ซึ่งใน สมัยกลางของอินเดีย จะกลายเป็นส่วนสำคัญของเทวาลัยขนาดใหญ่ทางภาคใต้ของประเทศ ความเปลี่ยนแปลงทางด้านสถาปัตยกรรม ในสมัยนี้แสดงให้เห็นถึงระยะหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างศิลปะอินเดีย สมัยโบราณและศิลปะที่จะตามมา ศิลปะสมัยต่อจากระยะนี้จะไม่แพร่หลายอยู่แต่ในเฉพาะ ประเทศอินเดียเท่านั้น แต่ยังแพร่ออกไปนอกประเทศอินเดียอีกด้วย

ประติมากรรม ในสมัยนี้เป็นประติมากรรมอินเดียซึ่งมีความสวยงามอย่างแท้จริงทั้งด้าน สุนทรียภาพ และวิธีการที่ใช้ มีดังตัวอย่างปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก จากภาพที่สลักตกแต่งสถูปและ ศาสนสถาน แต่ก็มีลักษณะแตกต่างกัน ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะจากขนาดและวัตถุที่ใช้เท่านั้น แต่เนื่องจากว่า สกulptช่างก็มีลักษณะพิเศษของตนโดยเฉพาะ ในสมัยนี้ยังมีตัวอย่างปฏิมากรรมลอยตัวขนาดใหญ่กว่า ธรรมชาติที่เมืองมธุรา ไปจนถึงภาพเหมือนชนิคนูนสูงขนาดใหญ่ที่ถ้ำการ์ลีและกันเหรี รวมทั้งภาพ สลักจำนวนมากที่อมราวดี ซึ่งบุคคลในภาพมักมีขนาดสูงเพียง ๒๐ เซนติเมตรเท่านั้น ศิลปารายสี ชมพูแก่ซึ่งใช้ที่เมืองมธุรา ทำให้ประติมากรรมมีรูปร่างค่อนข้างหนักคล้ายศิลปะที่การทูต แต่หินอ่อนสี ขาวหรือทาสีแดงที่อมราวดีจะทำให้ภาพสลักมีลักษณะเกลี้ยงเกลาและอ่อนหวาน

ประติมากรรมในศิลปะแบบมธุรา มีลักษณะน่าชมไม่ว่าจะแสดงถึงรูปอะไรทั้งนี้เพราะ แสดงถึงการได้สัดส่วน และความมีชีวิตอย่างหนักแน่น ศิลปะแบบนี้แสดงทั้งความรู้สึกอันค่อนข้าง เป็นเด็กและความสมบูรณ์แห่งร่างกายไปพร้อมกัน ตลอดถึงการแสดงถึงความมีอำนาจอันหนักหน่วง แห่งพระราชอำนาจในราชวงศ์กุษาณด้วย พระราชาเหล่านี้เสด็จมาจากแดนที่เป็นทุ่งหญ้าในภาคกลางของ ทวีปเอเชีย ยังฉลองพระองค์ค่อนข้างหนักแบบชนชาติที่ชอบเคลื่อนย้ายที่อยู่ และทรงพระมาลา สามเหลี่ยมแบบซิเลียน ในขณะที่เดียวกันก็มีภาพสตรีซึ่งอ้อมอ้อมอย่างมีเสน่ห์ และมีร่างกายอันสมบูรณ์ ยืนอยู่ในท่าตริภังค์คือร่างกายทั้งสามส่วนเอียงเข้าหากันศิลปะแบบมธุรา ไม่แสดงถึงความดุดันหรือ ความรู้สึกอันเคร่งครึมแต่จะแสดงความอ่อนช้อยอย่างหนักแน่นผสมอยู่กับความระเอยีดอ่อน ภาพลอยตัวของนางยักษิณีถือแส้ สลักจากศิลาสีเหลืองและขัดอย่างระมัดระวังที่ที่ทรรคณูซ์ แม้ว่า

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๙.

มักจะมีผู้กล่าวว่าอยู่ในศิลปะอินเดียสมัยโบราณแต่ทั้งลักษณะของรูปภาพและรายละเอียดบางประการ ของเครื่องแต่งกายก็ส่อว่าคงอยู่ในตอนต้นศิลปะของมอญมากกว่า^{๑๔}

สุนทรียภาพของศิลปะแบบอมราวดี แตกต่างไปจากศิลปะแบบมอญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อศิลปะอมราวดีมีแบบเป็นของตนเองอย่างแท้จริงในราวพุทธศตวรรษที่ ๗-๘ คือที่เมืองอมราวดีและนคราชนโกณฑะ ศิลปะแบบอมราวดีชอบเล่าเรื่องเหตุการณ์นั้นมีประติมากรรมแต่เพียงเล็กน้อยศิลปะแบบนี้เป็นสะพานเชื่อมระหว่างศิลปะแบบสาญจี หรืออินเดียสมัยโบราณกับศิลปะคุปตะซึ่งเกิดขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๙ ศิลปะอมราวดีสืบต่อจากศิลปะแบบสาญจีแต่ในขณะเดียวกันก็มีองค์ประกอบภาพดีขึ้น ในสมัยนี้องค์ประกอบภาพมักเป็นรูปวงกลมโดยใช้ทั้งท่าทางเคลื่อนไหวของบุคคลตลอดจนสถาปัตยกรรมเข้าประกอบ องค์ประกอบภาพดังกล่าวมีจังหวะอันเต็มไปด้วยชีวิตจิตใจและความเคลื่อนไหวอย่างได้สัดส่วน บุคคลในภาพล้วนแสดงความงามอย่างชัดเจน ความระทระทวยอย่างมีเสน่ห์อันอาจเกิดจากอากาศร้อนทางภาคใต้ ของประเทศอินเดียลักษณะเช่นนี้ย่อมตรงกันข้ามกับความหนักแน่นอันน่าชมเช่นเดียวกันในศิลปะแบบมอญ นอกจากนี้ทัศนียวิสัยในศิลปะแบบอมราวดีก็ดีขึ้นกว่าในศิลปะสมัยก่อนด้วย บางครั้งศิลปะแบบอมราวดีก็ดูค่อนข้างไม่งดงามทั้งนี้คงเป็นเพราะแสดงความระเอียดอ่อนมากเกินไปนั่นเอง ลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะเดียวกับที่นำศิลปะอินเดียแบบหลังคุปตะตกไปสู่ความเสื่อม หลังจากที่ได้เจริญขึ้นในศิลปะแบบอมราวดีและคุปตะแล้ว ระหว่างศิลปะแบบมอญและแบบอมราวดีก็มีภาพสลักบนแผ่นงาช้างของอินเดียซึ่งค้นพบที่เมืองเบครามหรือกาปิตี ศิลปะแบบเบครามได้ผสมรูปร่างอันงดงามแบบมอญเข้ากับความเคลื่อนไหวอันมีเสน่ห์แบบอมราวดี และแสดงให้เห็นถึงลักษณะอันเป็นอิสระเสรีของศิลปะที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาศิลปะที่เมืองเบครามนี้บางท่านก็เรียกว่าเป็นศิลปะแบบก่อนคุปตะ^{๑๕}

จิตรกรรมคุณลักษณะของศิลปะของอมราวดีมีปรากฏอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังด้านขวาในถ้ำที่ ๑๐ ณ อชันดา จิตรกรรมดังกล่าวอยู่ตรงข้ามกับศิลปะแบบภารตและสาญจีที่เราได้กล่าวถึงมาแล้ว แม้ว่าจะชำรุดทรุดโทรมไปมากแต่จิตรกรรมในศิลปะแบบอมราวดีดังกล่าวก็แสดงให้เห็นว่าช่างสามารถวางภาพบุคคลและลดทอนได้อย่างแน่นอน มีความบริสุทธิ์ของเส้นและมีความอ่อนช้อยของรูปร่างลักษณะเหล่านี้เหมือนกับภาพสลักในศิลปะ แบบอมราวดีแถบลุ่มแม่น้ำกฤษณาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศอินเดียเป็นอย่างยิ่งและเหมือนกันขึ้นไปอีกถ้าภาพสลักเหล่านั้นยังคงมีสักระบายอยู่เหมือนเมื่อแรกสร้าง แต่ลักษณะลายเส้นอันบริสุทธิ์และความชำนาญในการประดิษฐ์รูปร่าง

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๐.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒.

ก็ไม่ได้มีอยู่แต่เฉพาะในจิตรกรรมเท่านั้น ช่างสลักงานก็มีความชำนาญเช่นนี้เช่นเดียวกัน และบรรดาแผ่นงานสลักซึ่งค้นพบลายเส้นซึ่งสลักลึกลงไปถึงซึ่งความสวยงามอย่างแท้จริง

๒.๓.๒ การสร้างพระสถูปสมัยหลังพุทธกาล

ศาสนาพุทธเกิดในอินเดีย นับตั้งแต่พระพุทธองค์ทรงอุบัติและสั่งสอนเวไนยสัตว์ สืบมาตราบนานนับพันปีมาแล้ว เหล่าสาวกพากันเผยแผ่ดำรงพุทธอาณาจักรให้แผ่กว้างไพศาลยิ่งกว่าเดิม ศาสนาพุทธดำรงอยู่ต่อมาอีกหลายร้อยปี มีกษัตริย์อินเดียหลายพระองค์นับถือพระพุทธศาสนา ก็ส่งเสริมให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายยิ่งขึ้นครั้งหนึ่งเคยรุ่งโรจน์ มีการก่อพระสถูปเจดีย์ขึ้นมากตามสถานที่ต่างๆ มีรายละเอียดดังนี้

๑. **สารีริกธาตุพระสถูปเจดีย์** สถูปโบราณขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๓ เมตร มีสังกะสีมุงเป็นทรงกลม ศาลาแปดเหลี่ยม ล้อมรอบฐานเจดีย์โบราณซึ่งได้รับการขุดค้นจากฝ่ายโบราณคดีของรัฐบาลกลาง และนักโบราณคดียืนยันว่า นี่คือนิพพานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ที่ได้ออกแบ่งจากกุสินาราและจากสถูปอีก ๗ แห่ง แล้วอัญเชิญมาบรรจุไว้ในสมัยเดียวกับเมืองราชคฤห์ของพระเจ้าอชาตศัตรู คณะราชาลิขิตวิราชามัลละ ราชโกลิยะแห่งรามคาม พราหมณ์แห่งเวฏฐที่ปากนคร ราชโกลิยะนคร และราชโกลิยะแห่งกบิลพัสดุ์^{๑๖}

๒. **สถูปนิพพานพระสารีบุตร** พระสารีบุตรนิพพานในเรือนอันเป็นที่กำเนิด ณ ที่นั่นนันทะบ้านของนางสารีพราหมณ์ ผู้เป็นมารดาในเวลารุ่งสางของวันเพ็ญเดือน ๑๒ กติกมาส เดือนพฤศจิกายน

ในอรรถกถาเล่าว่า เหตุที่พระสารีบุตรนิพพานที่นี่ ด้วยความระลึกถึงมารดาผู้บังเกิดเกล้า ในขณะที่พระธรรมเสนาบดี ผู้เป็นอัครสาวกเบื้องขวาของพระบรมศาสดา เทียวจาริกสั่งสอนคนเป็นจำนวนมากได้ดวงตาเห็นธรรม หลุดพ้นวิบากกรรม แต่นางสารีพราหมณ์ ผู้เป็นมารดา ยังมิได้รับอภิญญาธรรมอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ได้เลย ยิ่งเมื่อพระสารีบุตรจะนิพพาน จึงไปกวาดพระวิหารที่เชตวัน หน้ากุฏิพุทธองค์แล้วไปกราบพูลลาพุทธองค์เป็นครั้งสุดท้าย ในกาลครั้งนั้นพุทธองค์เสด็จออกมาส่งพระสารีบุตรจนสิ้นเขตวัด

บรรดาชนทั้งหลายที่เคยฟังพระเทศนาของพระสารีบุตร ในนครสาวัตถีต่างร้องไห้อาลัยกัน ช้องแฉ่ พระภิกษุที่เป็นศิษย์ ๕๐๐ องค์เดินตามพระสารีบุตรด้วย จนถึงบ้านนางสารีพราหมณ์ผู้เป็นแม่ นางสารีพราหมณ์นี้กว่า ลูกชายคงเบื่อหน่ายในพรหมจรรย์ บรรดาจะลาสิกขาเพศมาครองเรือน ก็ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี พระสารีบุตรเลือกเอาที่เกิดเป็นห้องนิพพาน พอตกกลางดึกโรคกำเริบหนัก โยมมารดาได้ถวายการพยาบาลเป็นอย่างดี พระสารีบุตรกำลังฟื้นขึ้นมาบ้าง จึงได้แสดง

^{๑๖} พระราชรัตนรังษี (วิริยฤทธิ์ วิริยโชติ), **สู่แดนพุทธองค์ อินเดีย – เนปาล (ฉบับนักเดินทาง)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร, อักษรสมัย, ๒๕๓๗), หน้า ๓๓๓.

ธรรมโปรดแม่เป็นครั้งสุดท้าย เมื่อจบพระธรรมเทศนา นางสาวพรหมณีผู้เป็นมารดาของพระสารีบุตรก็บรรลุโศดาปัตติผล สมเจตนาของพระอรหันต์ ผู้เลิศด้วยความกตัญญูในวันนั้น

พระเจ้าอโศกมหาราช ได้สร้างเจดีย์ขึ้น ๒ องค์ เป็นการบูชาพระอรหันต์ทั้งสองรูปคือ พระโมคคัลลานะกับพระสารีบุตร ผู้ซึ่งมีภูมิกำเนิด ณ ที่เมืองนาลันทา และยังได้นำพระราชทรัพย์มาบำรุงอารามที่พระพุทธองค์เคยมาประทับคือ ปาวาริกัมพวัน

พระสฤปีใหญ่ใจกลางเมืองโบราณสถานนาลันทาที่ล้อมรอบด้วยเจดีย์บริวารมีปฏิมากรรมสมัยนาลันทาตามช่อง นับว่าสมบูรณ์ มีบันไดขึ้นไปสู่ส่วนยอดได้ ๓ ทาง นับว่าสร้างกันถึงสามสมัยคือ สมัยแรกพระเจ้าอโศกมหาราช สมัยที่สองในราชวงศ์คุปตะ และสมัยที่สามในราชวงศ์ปาละ ที่สะดวกก็เป็นบันไดในชั้นล่าง จากหลักฐานทางโบราณคดีพบสิ่งของล้ำค่าที่มีมาแต่โบราณ มีบันไดขึ้นสู่สฤปีใหญ่ ที่สันนิษฐานว่า พระเจ้าอโศกมหาราชสร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์ให้พระสารีบุตร ผู้เป็นเลิศด้วยปัญญาแบบเดียวกับเจดีย์พุทธยา

สฤปีที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือห่างจากสฤปีใหญ่ อันเป็นที่อธิษฐานนิพพานของพระสารีบุตรนั้น ลักษณะสฤปีก่อนช่วงสมบูรณ์ เล่ากันว่าที่แห่งนี้เป็นที่ฌาปนกิจสรีระของพระสารีบุตรหรือเป็นที่ตั้งเชิงตะกอนเผาพระอัครสาวก ที่สร้างเมรุเป็นรูปเรือ ๕๐๐ ยอด แต่ละยอดมีค่าถึง ๑๐๐ กหาปณะ มีมณฑปใหญ่ที่ทำด้วยไม้สาละ พร้อมด้วยศาลาที่เป็นบริวารและได้อัญเชิญสรีระพระสารีบุตรขึ้นสู่เมรุประชุมเพลิงหลังจากนิพพานแล้ว ๗ วัน เมื่อทำการประชุมเพลิงเสร็จแล้ว สามเณรจุนทะ ผู้เป็นน้องของพระสารีบุตรก็เก็บอัฐิธาตุ นำบาตรและจีวรของพี่ชาย เดินทางไปเฝ้าพุทธองค์ ณ เขตวันมทวihar กรุงสาวัตถี เมื่อถึงเขตวันแล้ว สมเณรจุนทะได้เข้ากราบพระอานนท์ก่อน พระอานนท์จึงพาเข้าเฝ้าพุทธองค์ และกราบทูลข่าวปรินิพพานของพระสารีบุตรพร้อมกับนำอัฐิธาตุ บาตร และจีวร ถวายพระบรมศาสดา พระพุทธองค์ทรงตรัสสรรเสริญคุณพระสารีบุตร และทรงแสดงธรรมเทศนาให้เห็นความไม่เที่ยงของสังขารร่างกาย การเกิดและการดับของสรรพสิ่งในโลก แล้วโปรดให้สร้างสฤปีบรรจุอัฐิธาตุของพระสารีบุตรไว้ ณ เขตวันมทวihar^{๑๗}

๓. สฤปีพระอัญญาโกณฑัญญะ บริเวณโดยรอบของเวฬุวันหรือสวนไผ่ของพระเจ้าพิมพิสารนั้นหน้าประตูทางด้านทิศเหนือมีซากสฤปีปรากฏอยู่ ๒ แห่ง คือสฤปีที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่บรรจุอัฐิธาตุของพระโมคคัลลานะและพระอัญญาโกณฑัญญะสองอัครสาวกองค์สำคัญ ตามประวัติกล่าวว่า พระโมคคัลลานะ อัครสาวกข้างซ้าย อุปสมบทที่เวฬุวนารามแห่งหนึ่ง บำเพ็ญเพียรอยู่ที่กลลวาลมุตตคาม ๗ วัน จึงได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ท่านนิพพานหลังจากพระสารีบุตร ๑๕ วัน ที่กาฬศิลา ข้างภูเขาอิสสิคิลี แห่งเมืองราชคฤห์นี้ ส่วนพระอัญญาโกณฑัญญะ ปฐมสาวกที่ติดตามพระพุทธองค์มาจาก

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔-๕๕.

เมืองกบิลพัสดุ์ อุปสมบทที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน และไปนิพพานที่ใกล้สระฉัททันต์ ในภูเขาหิมาลัย ๑๒ ปี ก่อนปรินิพพาน ท่านทูลลาพระพระพุทธเจ้าไปอยู่จำพรรษาตามลำพังด้วยเหตุผล ๓ ประการ

๑. ไม่ประสงค์จะเห็นพระอัครสาวก ผู้ช่วยพระบรมศาสดาประกาศศาสนา มาแสดงความนอบน้อมต่อพระแก้อย่างท่าน ที่นับวันสังขารจะร่วงโรยดับไป

๒. ท่านได้รับความเหน็ดเหนื่อยอย่างมากในการต้อนรับผู้มาหาทั้งเป็นบรรพชิต และคฤหัสถ์ การอยู่คลุกคลีเสนาสนะใกล้บ้านจึงไม่เหมาะสม

๓. ท่านเบื่อหน่ายในความตื้อตันของสัทธิวิหาริกกลุ่มหลังๆ ที่มักประพฤตินอกกลุ่มนอกทาง ห่างไกลจากการบรรลุมรรคผล

งานฉาปนกิจศพ พระพุทธเจ้าเสด็จไปพร้อมกับสาวกเป็นจำนวนมากเล่ากันว่า ในวันนั้นมีสัตว์ป่านานาชนิดมาชุมนุมกันเนื่องแน่น ร่างกายของท่านมอดไหม้ไป ท่ามกลางความอาลัยของสัตว์เหล่านั้น นับว่าเป็นเกียรติอย่างยิ่งที่พระพุทธองค์ทรงโปรดให้สร้างสถูปขึ้นบรรจุอัฐิธาตุของสาวกผู้ทำคุณประโยชน์ไว้ที่หน้าประตูเวฬุวนารามแห่งนี้^{๑๘}

๕. มกุฏพันธเจดีย์ พุทธสถานที่สำคัญในเมืองกุสินารา ได้แก่มหาปรินิพพานสถูปโทณพราหมณ์เจดีย์และ มกุฏพันธเจดีย์ มัลลกษัตริย์ได้ยกขึ้นเป็นที่ถวายพระเพลิง โดยตั้งเชิงตะกอนขึ้นในบริเวณมกุฏพันธเจดีย์ เมื่อถวายพระเพลิงเสร็จแล้วจึงก่อพระสถูปขึ้น ณ ที่ถวายพระเพลิงนั้น ท่ามกลางทาง ๔ แพร่ง ในพุทธประวัติกล่าวว่า เมื่อได้ทำการสักการบูชาพระบรมศพครบ ๗ วัน มัลลกษัตริย์ก็เตรียมการอัญเชิญพระพุทธรูปไปถวายพระเพลิง ตอนแรกคิดจะชะลอพระพุทธรูปไปทางทิศใต้ แล้วถวายพระเพลิงนอกเมือง แต่เมื่อมัลลปราชญ์เข้าไปยกพระพุทธรูป ก็เกิดอัศจรรย์ยกไม่ไหว พระอนรุทธ จึงชี้แจงว่า ความประสงค์ของมัลลกษัตริย์ไม่ตรงความประสงค์ของเทพดาซึ่งประสงค์จะให้นำขบวนพระพุทธรูปไปทางทิศเหนือเข้าสู่ตัวเมืองกุสินาราทางทิศเหนือ แล้วผ่านกลางเมืองไปออกประตูเมืองทางด้านตะวันออกตรงไปยังมกุฏพันธเจดีย์ แล้วถวายพระเพลิงที่นั่น

เมื่อมัลลกษัตริย์ ทราบความประสงค์ของเทพดาเช่นนั้น ก็ตกลงแห่พระพุทธรูปไปตามเส้นทางที่กล่าว จนถึงมกุฏพันธเจดีย์จึงเชิญพระพุทธรูปขึ้นสู่เชิงตะกอนไม้แก่นจันทร์สูงถึง ๑๒๐ ศอก แล้วก็จุดเพลิง แต่เกิดอัศจรรย์อีก คือไฟไม่ติด ทำอย่างไรก็ไม่ติด มัลลกษัตริย์จึงถามพระอนรุทธว่าเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น พระอนรุทธชี้แจงว่า เทพดาเจ้ายังคอยพระมหากัสสปะสาวกผู้ใหญ่ก่อน ขณะที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระมหากัสสปะอยู่ในป่าใกล้เมืองปาวา เมื่อทราบข่าวการปรินิพพานก็รีบเดินทางมายังมกุฏพันธเจดีย์ การทำประทักษิณวัฏพระพุทธรูป ๓ รอบ แล้ว

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

เข้าไปกราบพระบาท ขอประทานอภัยโทษในทุกสิ่งทุกอย่างที่อาจล่วงเกินไว้ทันทันนั้นเอง ไฟก็ลุกขึ้นที่เชิงตะกอน ด้วยยานภาพแห่งเทพยดานั้น

สรุป การพระสถูปเจดีย์มีลักษณะการสร้างรูปเป็นโอคว่ำ สร้างด้วยอิฐ ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส อันประกอบด้วยรั้วล้อมรอบฉัตรเป็นเครื่องหมายแสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่แห่งนั้น มีภาพแสดงถึงเรื่องราวต่างๆในพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้มาได้กราบไหว้บูชา

๒.๔ ประวัติความเป็นมาของพระสถูปในศรีลังกา

สถูปแบบลังกานั้น เป็นสถูปที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากปาละและรุ่นหลังๆ คือ มีลักษณะการสร้างเหมือนระฆังใหญ่ มีบัลลังก์ มียอดฉัตรที่แปลงเป็นลูกแก้ว และระฆังเหมือนกับชั้นคว่ำ ที่จริงลังกาก็ได้แบบไปจากอินเดียนั่นเอง โดยได้แบบไปตั้งแต่สมัยอโศกมหาราช และมีหลักฐานว่าศิลปะอมราวดีเข้าไปรุ่งโรจน์อยู่ในลังกา จนศิลปะลังการุ่นนั้นมีศิลปะเป็นแบบที่คล้ายอมราวดีมาก สมัยนั้นมีศูนย์กลางอยู่ที่อนุราชปุระนั่นเอง พระพุทธศาสนา ได้เริ่มแผ่เข้าสู่ศรีลังกา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖-๒๘๗ โดยการนำของพระมหินทเถระ ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราช และพระโมคคัลลีบุตรติสสะเถระ ส่งไปเป็นธรรมทูตประจำศรีลังกา^{๑๙}

ประวัติศาสตร์ของศรีลังกาหลังจากประดิษฐานพระพุทธศาสนาแล้ว ล้วนเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาแล้ว และการทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่โดยที่พุทธศาสนิกชนทุกชั้นจะพยายามประกอบการกุศลเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา มีการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม สถูปเจดีย์ ตลอดจนถวายเป็นทานหรือตั้งเองและญาติให้เป็นทานสแกวัดแล้วจึงใช้ทรัพย์สินไถ่ออกมาจากการเป็นทาส ตลอดจนการบริจาคทรัพย์เพื่อบำรุงวัด และกิจการอันเกี่ยวเนื่องกับวัด พระมหากษัตริย์ศรีลังกาส่วนใหญ่เป็นพุทธมามกะ เป็นอัครศาสนูปถัมภ์ทะนุบำรุงให้ความคุ้มครองพระพุทธศาสนาตลอดถึงสิ่งสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น พระทันตธาตุ และบาตรของพระพุทธเจ้า ซึ่งปูชนียวัตถุทั้ง ๒ ได้เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงสิทธิธรรมในการเป็นพระมหากษัตริย์ กล่าวคือ ผู้ที่จะขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน จะต้องมีการพระทันตธาตุ และบาตรของพระพุทธเจ้าอยู่ในความครอบครองจึงจะได้รับการยอมรับจากข้าราชการและประชาชน

สรุป สถูปแบบลังกา มีลักษณะการสร้างเหมือนระฆังใหญ่ มีบัลลังก์ มียอดฉัตรที่แปลงเป็นลูกแก้ว และระฆังเหมือนกับชั้นคว่ำ สร้างขึ้นเพื่อเป็นการอธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาโดยที่พุทธศาสนิกชนนั้นได้ประกอบการกุศลเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

^{๑๙} เสถียรพงษ์ วรรณปก, ไปสืบพระพุทธศาสนาที่ศรีลังกา, (กรุงเทพมหานคร : น้ำฝนไอเดีย, ๒๕๔๙), หน้า ๗๓.

๒.๕ ประวัติความเป็นมาของพระสถูปในประเทศไทย

ประเพณีการสร้างเจดีย์ในประเทศไทยอาจมีมาก่อนที่ พระโสมณะ พระอุตตระ และคณะ จะมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ เพราะในตอนที่พระเจ้าอโศกเมื่อครั้งที่ยังไม่นับถือ พระพุทธศาสนา ยกทัพไปตีแคว้นกาลิงคะแตกยับเยิน ประชาชนชาวกาลิงคะบางส่วนได้อพยพมา ที่ดินแดนสุวรรณภูมินี้ ซึ่งคนเหล่านั้นอาจนับถือพระพุทธศาสนาอยู่ก่อน และร่วมกันสร้างเจดีย์ขึ้นเพื่อ กราบไหว้บูชา ต่อเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชกลับจากแคว้นกาลิงคะ ทรงสดพระทัยจากภัยพิบัติแห่ง สงคราม หันมานับถือพระพุทธศาสนา ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่๓ แล้วส่งสมณทูตออกไป ประกาศพระพุทธศาสนาในนานาประเทศ เช่น พระโสมณะ พระอุตตระ และคณะได้เดินทางมายัง สุวรรณภูมิ จึงได้สร้างพระปฐมเจดีย์ขึ้นเป็นปูชนียสถาน ประเพณีการสร้างเจดีย์ยังแพร่หลาย นับตั้งแต่นั้นมา พระสถูปเจดีย์ที่สำคัญในประเทศไทย ดังนี้

๒.๕.๑. ประวัติความเป็นมาพระปฐมเจดีย์ แต่เดิมมาวัดนี้ในสมัยโบราณ มีชื่อว่า วัดพระ ประธมบ้าง มีชื่อว่า วัดพระบรมมบ้าง มีชื่อว่า วัดพุทธบรมธาตุบ้าง สันนิษฐานว่า วัดนี้คงสร้างมาก่อน พ.ศ. ๓๕๐ อาศัยการสันนิษฐานของ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ว่าองค์พระปฐมเจดีย์สร้าง เมื่อ พ.ศ. ๓๕๐ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช แห่งประเทศอินเดียสมัยโบราณ ทรงจัดส่งพระสมณทูตมา ประกาศพระศาสนาในสุวรรณภูมิ ดังนั้น จึงเชื่อได้ว่ามีพระบรมสารีริกธาตุสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธ เจ้าบรรจุอยู่ พระเจดีย์องค์เดิมสูง ๑๙ วา ๒ ศอก รูปทรงแบบโอ่งน้ำ หรือบาตรคว่ำ

ต่อมา ในยุคสมัยที่พระยาพนา ขึ้นครองเมืองนี้ ภายหลังจากที่เกิดมิจิตสำนึกถึงบาปกรรม ที่ตนฆ่าพระยายก แม้จะไม่ทราบมาก่อนว่าเป็นบิดาตน และฆ่ายายหอมผู้ที่ขบเลี้ยงตนมาแต่ยัง เยาว์วัย ด้วยโกรธยายหอมว่าไม่บอกให้รู้ คิดกลัวบาปได้ปรึกษาพระอรหันต์ ท่านเหล่านั้นแนะนำให้ สร้างพระเจดีย์ใหญ่สูงชันนรกเขาเหิร จึงได้สร้างต่อเติมพระปฐมเจดีย์ให้สูงขึ้นไปอีก ๒๑ วา รวมแล้วสูง ๔๐ วา ๒ ศอก

ครั้นมาถึงในสมัยรัชกาลที่ ๔ ในยุคที่ทรงเริ่มการปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ครั้งใหญ่ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๓๙๖ เป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงพิจารณา ลักษณะการก่อสร้างและสภาพโดยทั่วไปแล้ว ทรงเห็นว่า น่าจะเป็นพระสถูปเจดีย์ที่สร้างขึ้นในสมัย พระเจ้าอโศกมหาราช แห่งประเทศอินเดียยุคโบราณที่ได้มีการส่งพระสมณทูต มีพระโสมณะและ พระ อุตตระ เป็นต้น เดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภูมิภาคแถบนี้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของดินแดน สุวรรณภูมิสมัยนั้น ประมาณในระหว่างปี พ.ศ. ๒๑๘-๓๐๐ และมีการสร้างพระสถูปปารามเจดีย์ ใน กรุงอนูราธปุระ ในเกาะลังกาทวีปหรือประเทศศรีลังกาในบัดนี้ ทรงเชื่อมั่นว่า เป็นพระเจดีย์ที่สร้างขึ้น เป็นแห่งแรกในพื้นที่แถบนี้ และเป็นวัดแรกด้วย จึงทรงพระราชทานนามพระสถูปเจดีย์แห่งนี้ว่า “พระปฐมเจดีย์” และพระราชทานนามวัดว่า “วัดพระปฐมเจดีย์”

พระองค์ได้ทรงเริ่มการบูรณะปฏิสังขรณ์ทำเป็นพระเจดีย์ใหญ่มหึมาครอบพระเจดีย์องค์เดิม โดยเริ่มก่อสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๐ แต่ยังไม่ทันยกยอดด้วยสวรรคตเสียก่อนในปี พ.ศ. ๒๔๑๑ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จพระราชดำเนินมายกยอดพระปฐมเจดีย์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๓ แล้วทรงปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมอีกมากมาย รูปปัจจุบันจึงเป็นรูปประหลาดสวยงามของรัชกาลที่ ๔ ครอบซ้อนอยู่กับพระเจดีย์ยอดปราศของพระยาพาน และพระเจดีย์รูปทรงบาตรคว่ำ องค์พระปฐมเจดีย์นี้มาชื่อเสียงมาสู่วัดพระปฐมเจดีย์เป็นอันมาก เป็นที่รู้จักของประชาชนชาวไทยและต่างประเทศ แพร่หลายเป็นอย่างดี^{๒๐} วิหารหลวง และพระอุโบสถ เดิมตั้งอยู่ที่พื้นแผ่นดินซึ่งเป็นที่ราบระดับพื้นดินไป แต่ก็เป็นที่เดียวกันกับที่ตั้งของพระอุโบสถในปัจจุบัน เพียงแต่ยกพื้นให้สูงขึ้น ส่วนกุฏิสงฆ์เดิมที่ตั้งอยู่ ณ บริเวณหน้ากะเปาะข้างทิศใต้หรือบริเวณหน้าพระพุทธรูปศิลาขาว ในปัจจุบันนั่นเอง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๒ ได้มีการย้ายมาตั้งอยู่ในบริเวณลานหน้าพระร่วงโรจนฤทธิ์ หรือบริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ด้านทิศเหนือ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ มาทำการปฏิสังขรณ์ใหญ่องค์พระปฐมเจดีย์ ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างกุฏิสงฆ์ขึ้นใหม่ทั้งหมด ประกอบด้วยกุฏิสงฆ์จำนวน ๒๕ หลัง ศาลาการเปรียญและหอฉัน

ครั้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้มีการทำทางรถไฟมาถึงจังหวัดนครปฐม และเปิดการเดินรถไฟจากกรุงเทพฯ มาสู่จังหวัดนครปฐม เห็นว่าจะมีประชาชนเดินทางมาสู่จังหวัดนครปฐม มาไหว้พระปฐมเจดีย์กันมาก การที่มีกุฏิสงฆ์ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือขององค์พระปฐมเจดีย์ น่าจะเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม เป็นการกีดขวางทางหน้าเมืองไป จึงได้มีการพิจารณาย้ายกุฏิสงฆ์ทั้งหมด และอาคารเสนาสนะต่างๆที่เกี่ยวข้อง ให้มาตั้งอยู่ในบริเวณถนนด้านขวาพระองค์ โดยเริ่มย้ายมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๗ จนกระทั่งแล้วเสร็จเรียบร้อย ซึ่งเป็นบริเวณเขตสังฆาวาสในปัจจุบันนั่นเอง^{๒๑}

๒.๕.๒ ในประวัติการพระธาตุพนมกล่าวไว้ว่า องค์พระธาตุพนมสร้างครั้งแรกในราว พ.ศ. ๘ ในสมัยอาณาจักรศรีโคตรบูรกำลังเจริญรุ่งเรืองอยู่ โดยทำวพญาทั้ง ๕ อันมีพระศรีโคตรบูรเป็นต้น และอรหันต์ ๕๐๐ องค์ อันมีพระมหากัสสปะเถระทรงเป็นประมุข ลักษณะการก่อสร้างในสมัยแรกนั้น ใช้ดินดิบก่อขึ้นเป็นรูปเตาสี่เหลี่ยม แล้วเผาให้สุกที่หลังกว้างด้านละสองวาของพระมหากัสสปะ สูงสองวาข้างในเป็นโพรงมีประตูทั้งสี่ด้าน เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็ได้อัญเชิญพระอรังคะธาตุของพระพุทธเจ้าที่พระมหากัสสปะเถระนำมาแต่ประเทศอินเดีย ประดิษฐานไว้ข้างใน แล้วปิดประตูทั้งสี่ด้าน แต่ยังไม่ปิดสนิททีเดียวยังเปิดให้คนได้ไปสักการบูชาได้บางโอกาส ในตำนานพระธาตุพนม

^{๒๐} พระเทพมหาเจติยาจารย์ (ชัยวัฒน์ ปญฺญาศิริ ป.ธ.๙), “ประวัติวัดในจังหวัดนครปฐมเจดีย์”, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร, บริษัทอนันต์, ๒๕๕๖). หน้า ๑

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕

บอกว่า “ยังมีได้สถาปนาให้สมบูรณ์” นี่ก็หมายความว่า ยังมีได้ปิดประตูพระธาตุให้มิดชิดนั่นเอง ทั้งมาสถาปนาให้สมบูรณ์ในราวปี พ.ศ. ๕๐๐

ทำพญาทั้ง ๕ ผู้มาเป็นประมุขประธานในการก่อสร้างพระธาตุพระธาตุพนมในครั้งนั้น เป็นเจ้าผู้ครองนครในแคว้น ต่างๆ คือ

๑) พญาจุลณีพรหมทัต ครองแคว้นจุลณีทางด้านตะวันออก

๒) พญาอินปัตถนคร ครองเมืองอินทปัตถนคร ก่อด้านตะวันตก

๓) พญาคำแดง ครองเมืองหนองหานน้อยทางด้านตะวันตก

๔) พญานันทเสน ครองเมืองศรีโคตรบูร ก่อด้านเหนือ

๕) พญาสุวรรณภิงคาร ครองเมืองหนองหานหลวง ก่อขึ้นรวมยอดเข้าเป็นรูปฝ่าและมืองค์พระธาตุพนม ได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ในยุคต่อมาโดยลำดับจนถึงปัจจุบัน^{๒๒}

พระธาตุพนม ตั้งอยู่ในวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ประวัติเป็นเจดีย์สำคัญทางพระพุทธศาสนา ในภาคอีสาน มีทำเลที่ตั้งเป็นโคกสูงกว่าบริเวณอื่น จึงเรียกว่า ภูกำพร้าว ตามตำนานอุรังคธาตุ (คือพระธาตุหัวอก) เล่าไว้ว่า พระธาตุพนมสร้างอยู่ในบริเวณ ภูกำพร้าว ในผืนแผ่นดินของอาณาจักรโคตรบูร พระพุทธเจ้าเสด็จมาทางด้านทิศตะวันออกโดยอากาศ มาประทับที่ภูกำพร้าวนี้ การก่อรวมยอดเข้าเป็นรูปฝ่าและมีลักษณะพระธาตุองค์เดิมใช้ดินดิบก่อขึ้นเป็นรูปเตาสี่เหลี่ยม แล้วเผาให้สุกที่หลัง กว้างด้านละ ๒ วา สูง ๒ วาข้างในเป็นโพรงมีประตูปิดทั้ง ๔ ด้าน เมื่อสร้างเสร็จแล้วได้อัญเชิญ พระอุรังคธาตุโดยยังไม่ปิดประตูองค์พระธาตุให้ปิดสนิท มาสถาปนาให้สมบูรณ์ปิดประตูกันเมื่อภายหลัง พ. ศ. ๕๐๐ อายุของพระธาตุพนม ที่สันนิษฐานกันไว้คือ ถูกสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๑ หรือ ๑๒ สมัยทวารวดี ประวัติการบูรณะก่อสร้างองค์พระธาตุพนม ทำกันหลายครั้ง ที่สำคัญในการบูรณะครั้งที่ ๑ ในราว พ.ศ. ๕๐๐ โดยมีพญาสุมิตรธรรมวงศา แห่งเมืองมรุกนคร และพระอรหันต์ ๕ องค์ เป็นพระประธานในการบูรณะ เติมยอดพระธาตุองค์เดิมขึ้นไปอีกประมาณ ๒๔ เมตร แล้วอัญเชิญ พระอุรังคธาตุจากที่บรรจุไว้ในอุโมงค์เดิมที่บรรจุไว้ตั้งแต่สมัยพระมหากัสปะเถระนำไปประดิษฐานใหม่ที่ใจกลางพระธาตุ ชั้นที่ ๒ ซึ่งครั้งนี้ได้มีการปิดประตูองค์พระธาตุอย่างมิดชิด ถือว่าได้ฐานโดยสมบูรณ์ และการบูรณะในครั้งที่ ๒ ใน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓-๒๔๘๔ ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี โดยมี หลวงวิจิตรวาทการเป็นหัวหน้า ได้สร้างเสริมครอบพระธาตุองค์เดิมด้วยคอนกรีต เสริมเหล็กตั้งแต่ชั้นที่ ๓ ขึ้นไป และต่อยอดให้สูงขึ้นไปอีก ๑๐ เมตร รวมเป็น ๕๗ เมตร มีฐานกว้างด้านละ ๑๖ เมตร สูงจากพื้นดินถึงบัวล่าง ๘ เมตร ตอน ที่ ๑ และ ๒ คงรูปแบบเดิม คือเป็นรูปปรางค์แบบมีซุ้มประตูโบราณ อยู่ ๔ ด้าน เป็นของเก่าโบราณแต่ดั้งเดิม ประดับด้วยแผ่นอิฐสีแดง จำหลักลายวิจิตรงดงามทั้ง ๔ ด้าน เป็นรูปของกษัตริย์โบราณ

^{๒๒} สำนักงานวิชาการกลุ่ม ๗, **สุจิตร์**, สำนักพิมพ์ประสาน, (กาฬสินธุ์, ๒๕๕๒), หน้า ๕.

เกี่ยวพันด้วยรูปสัตว์ และกนกกลายก้านขดลายในฝักกุดตรงกลาง ตัวระฆังเรียงรัดเป็นลักษณะขวดแก้ว ๔ เหลี่ยม และได้ยกฐานะของวัดพระธาตุพนม เป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิดวรมหาวิหาร

การพังทลายของพระธาตุพนมเมื่อ เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ได้เกิดฝนตกพรำติดต่อกัน หลายวันตกหนัก และมีลมแรงพัดกระโชกด้วย จึงเป็นผลให้องค์พระธาตุพนมที่เก่าแก่ และผุพังอยู่ บ้างแล้ว ได้พังทลายลงมาทั้งองค์เมื่อเวลา ๑๗.๐๐ ของวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ทับวัดสุ ก่อสร้างบริเวณนั้นลงอย่างยับเยินเลยทีเดียว แม้จะมีการบูรณะอย่างต่อเนื่อง แต่ไม่ได้สร้างฐานดั้งเดิม เสียใหม่ คือ ไม่ได้สร้างฐานชั้นที่ ๑ ใหม่ ทำให้เมื่อฝนตกหนักน้ำซึมเข้าไป ฐานไม่สามารถทานน้ำหนัก ส่วนบนได้ จึงพังทลายลงมา การพังทลายลงมานั้น ในสมัยรัฐบาลที่มี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็น นายกรัฐมนตรี และได้สั่งการให้มีการบูรณะขึ้นใหม่อย่างรวดเร็ว สร้างใหม่ได้เสร็จสมบูรณ์มีการ สมโภชในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ สมัยที่ พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นนายกรัฐมนตรี เป็นการสร้างขึ้นใหม่ ทั้งองค์ โดยรักษาโครงสร้างขนาดรูปแบบและลวดลายจำหลักต่างๆ ให้เหมือนองค์เดิม สร้างในที่เดิม คือ ๕๗ เมตร แต่ขนาดเล็กกว่าเล็กน้อย พระธาตุพนมองค์ใหม่ สร้างครอบฐานพระธาตุองค์เดิม ซึ่งยัง เหลืออยู่ประมาณ ๖ เมตรเศษ สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก ข้างในกลวงเป็นโพรงมีคานยึด ๕ แห่ง มี กรุสำหรับบรรจุพระอุรังคธาตุ ๑ กรุ และมีกรุสำหรับบรรจุสิ่งของที่พบเมื่อพระธาตุพังลงมา ๘ กรุ^{๒๓}

พระราชพิธีบรรจุพระอุรังคธาตุ โดยมีพิธีดังนี้ วันแรก ทำพิธีแห่พระอุรังคธาตุ วันที่สอง สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ทรงเป็นประธานในการยกฉัตรพระธาตุ วันที่สาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ เสด็จมาทรงบรรจุพระอุรังคธาตุ

งานนมัสการพระธาตุ ซึ่งเป็นประเพณีสืบกันมาแต่โบราณกาลจนถึงปัจจุบัน จัดในวันเพ็ญ เดือน ๓ ของทุกปี โดยถือเอาวันขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๓ เป็นวันแรกของงาน และสิ้นสุดในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๓ โบราณวัตถุ คือมรดกทางวัฒนธรรม ที่วัดพระธาตุพนม คือเสาอินทขิล ทำจากศิลาทรายใน ดำนานกล่าวไว้ว่า ท้าวพญาทั้ง ๕ ที่ริเริ่มสร้างพระธาตุพนมนั้น ได้ให้คนไปนำเสาหินอินทขิลมาจาก สถานที่ต่างๆ รวมกัน ๔ ต้น แล้วฝังที่บริเวณรอบๆ องค์พระธาตุทั้ง ๔ มุมดังนี้

ต้นที่ ๑ นำมาจากเมืองกุสินาราฝังไว้ที่มุมตะวันออกเฉียงเหนือ และสร้างรูปอัจฉมุขี ไว้ที่ โคนเสา ๑ ตัว

ต้นที่ ๒ นำมาจากเมืองพาราณสี ฝังไว้ที่มุมตะวันออกเฉียงใต้ และสร้างรูปอัจฉมุขี ไว้ที่ โคนเสาหนึ่งตัว

ต้นที่ ๓ นำมาจากเมืองลังกา ฝังไว้ที่มุมตะวันออกเฉียงใต้

ต้นที่ ๔ นำมาจากเมืองตักศิลา ฝังไว้ที่มุมตะวันตกเฉียงเหนือ

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

ประติมากรรมรูปม้า ตามตำนานกล่าวถึงม้าพลาหก และม้าอาชาไนย ที่สลักจากศิลาพบที่ วัดพระธาตุพนม เวลานั้นอยู่ข้างขึ้นบันไดทางขึ้นวิหารหอแก้ว ประติมากรรมรูปสิงห์หรืออัจฉมุขี พบที่ วัดพระธาตุพนม ที่โคนเสาอินทขิล เป็นศิลปะเฉพาะถิ่น ไม่เคยพบอยู่ในชุมชนโบราณแห่งอื่นๆ พระธาตุพนมหรือเรียกตามแผ่นทองจารึกไว้ในสมัยพระครูโพนสะเม็กแห่งนครเวียงจันทน์ ที่มาบูรณะ ในปี พ.ศ. ๒๒๓๖-๒๒๔๕ ว่า ธาตุพนม เป็นพระเจดีย์ที่บรรจุพระอัฐิธาตุ (กระดูกส่วนพระอุระ) ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีรูปทรงสี่เหลี่ยม ประดับด้วยศิลปะลวดลายอันวิจิตรประณีตทั้ง องค์ มีความหมายทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง สูงจากระดับพื้นดิน ๕๗ เมตร ประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระธาตุพระพนมวรมหาวิหาร ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม อยู่ทางทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ห่างจากแม่น้ำโขงอันเป็นเส้นกั้นระหว่างประเทศไทยกับ ประเทศลาวประมาณ ๕๐๐ เมตร และห่างจากกรุงเทพฯประมาณ ๘๐๐ กิโลเมตร^{๒๔}

สรุป ในการสร้างพระสถูปเจดีย์ในประเทศไทย เป็นการสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระสารีริกธาตุ เมื่อพระสงฆ์สาวกไปประกาศพระศาสนาในที่ต่างๆ ก็จะนำเอาพระบรมธาตุไป เพื่อให้เป็นที่สักการะ ของพุทธศาสนิกชนใช้เป็นหลักยึดเหนี่ยวของจิตใจจนถึงทุกวันนี้

สรุป จากการศึกษาวิเคราะห์ในบทนี้ ทำให้ทราบถึงความเป็นมาของพระสถูปเจดีย์มี สัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่และความดั่งาม ในด้านศาสนานับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คนโบราณก็จะพากันสร้างเจดีย์ ด้วยวัตถุประสงค์ที่ต่างกันออกไป เป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพบูชาสักการะ กราบไหว้บูชาพระภิกษุสามเณรโดยสรุปแล้ว เจดีย์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่กับสังคมไทย เป็นศูนย์รวมแห่งคุณความดีหลายอย่าง ในทางพระพุทธศาสนาก็มีการสร้างพระสถูปเจดีย์และมี ลักษณะพระสถูปที่สร้างเดิมเป็นพูนดินขึ้นเป็นโคก ณ ที่ฝังอัฐิธาตุแล้วลงเขื่อนรอบๆ กันดินพัง บนโคก จะป้อมหรือฉัตรให้เป็นเกียรติยศ ในพื้นที่ชมพูทวีปการสร้างพระสถูปก็จะมี ความแตกต่างกันออกไป พระสถูปนั้นเดิมสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมธาตุ เมื่อพระสงฆ์สาวกไปประกาศศาสนา ณ ที่ใดหากนำ พระบรมธาตุไปด้วยก็จะนำพระบรมธาตุไปบรรจุในพระเจดีย์ที่ก่อไว้ เพื่อให้คนที่เคารพบูชา ดังนี้

๑) พระสถูปในพระไตรปิฎก สมัยพุทธกาลการสร้างสถูปเจดีย์ขึ้นไว้เพื่อบรรจุอัฐิ พระบรมสารีริกธาตุและเครื่องอุปโภคบริโภคของพุทธองค์ นิยมการสร้างไว้ในทางสี่แห่ง และมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการสร้างไปตามยุคสมัย ให้เข้ากับเหตุการณ์บ้านเมือง และใช้ในการประกอบ พิธีกรรมในวันสำคัญต่างๆ เพื่อให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชา

๒) พระสถูปในพระอรรถกถา เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว เมื่อมวลมนุษย เทวดา นาค ครุฑ กุมภัณฑ์ ยักษ์และคนธรรพ์ทั้งหลายเก็บ พระธาตุของพระองค์ มากระทำพระสถูป

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

เจดีย์ บูชาด้วยผ้าอุตราสงค์ และดอกไม้ธูปเทียนแล้วทำการบูชาด้วยจิตที่เลื่อมใส เพื่อให้เกิดเป็นสิริมงคลกับผู้ที่มากราบไหว้บูชา

๓) พระสถูปในอินเดีย การสร้างพระสถูปเจดีย์มีลักษณะการสร้างรูปเป็นโอคว่ำ สร้างด้วยอิฐ ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส อันประกอบด้วยรั้วล้อมรอบฉัตรเป็นเครื่องหมายแสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่แห่งนั้น มีภาพแสดงถึงเรื่องราวต่างๆในพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้มาได้กราบไหว้บูชา

๔) พระสถูปในศรีลังกา มีลักษณะการสร้างเหมือนระฆังใหญ่ มีบัลลังก์ มียอดฉัตรที่แปลงเป็นลูกแก้ว และระฆังเหมือนกับขันคว่ำ สร้างขึ้นเพื่อเป็นการอธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาโดยที่พุทธศาสนิกชนนั้นได้ประกอบการกุศลเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๕) พระสถูปในประเทศไทย เป็นการสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระสารีริกธาตุเมื่อพระสงฆ์สาวกไปประกาศพระศาสนาในที่ต่างๆ ก็จะนำเอาพระบรมธาตุไป เพื่อให้เป็นที่สักการะของพุทธศาสนิกชนใช้เป็นหลักยึดเหนี่ยวของจิตใจจนถึงทุกวันนี้